

М. РЗАГУЛУЗАДӘ

ОВЧУ ЭЛШЛӘ ГОЧА АЙТӘКНННН
НАҒБЛААРЫ

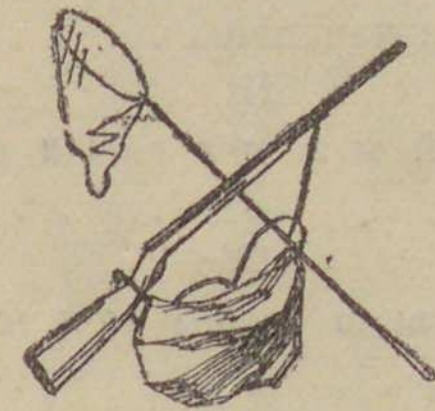
Базы - Умар. Вәзир - 1956

84(5 Arx)
p 59

M. PZAGULUZADƏ

ОБЧУ ЭЛШМƏ ГОЧАГ АЙТОВКИНИ

fond 2015

MƏCBURİ NÜSXƏ

НАТЫЛААРЫ

Россамы Д.Казымов

8770

Р. Кутувханасы
13215
Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası

F. Koçerli adına
Respublika Uşaq
KİTABXANASI
INV. № 87019

Азәрбайҗан
Ушаг вә Кәнчләр Әдәбийяты Нәшрийяты
Бақы — 1956

КИТАБЫН ИЧИНДӘКИЛӘР

I	
Я з н а ф ы л ы	
Арыларла айылар	3
II	
Я й н а ф ы л ы	
Тайгулаг довшанла ачкөз чанавар	25
III	
П а й ы з н а ф ы л ы	
Боз бүлбүлүн нәгмәләри	51
IV	
Г ы ш н а ф ы л ы	
Овчу Элиш овда	73

Микаил Манафович Рзакулизаде

СКАЗКИ ОХОТНИКА ЭЛИША И ОТВАЖНОЙ АЙТЕКИН

(на азербайджанском языке)

Редактору *О. Сарывәлли*

Бәдии редактору *М. Гасимов*

Техн. редактору *В. Гаврилова*

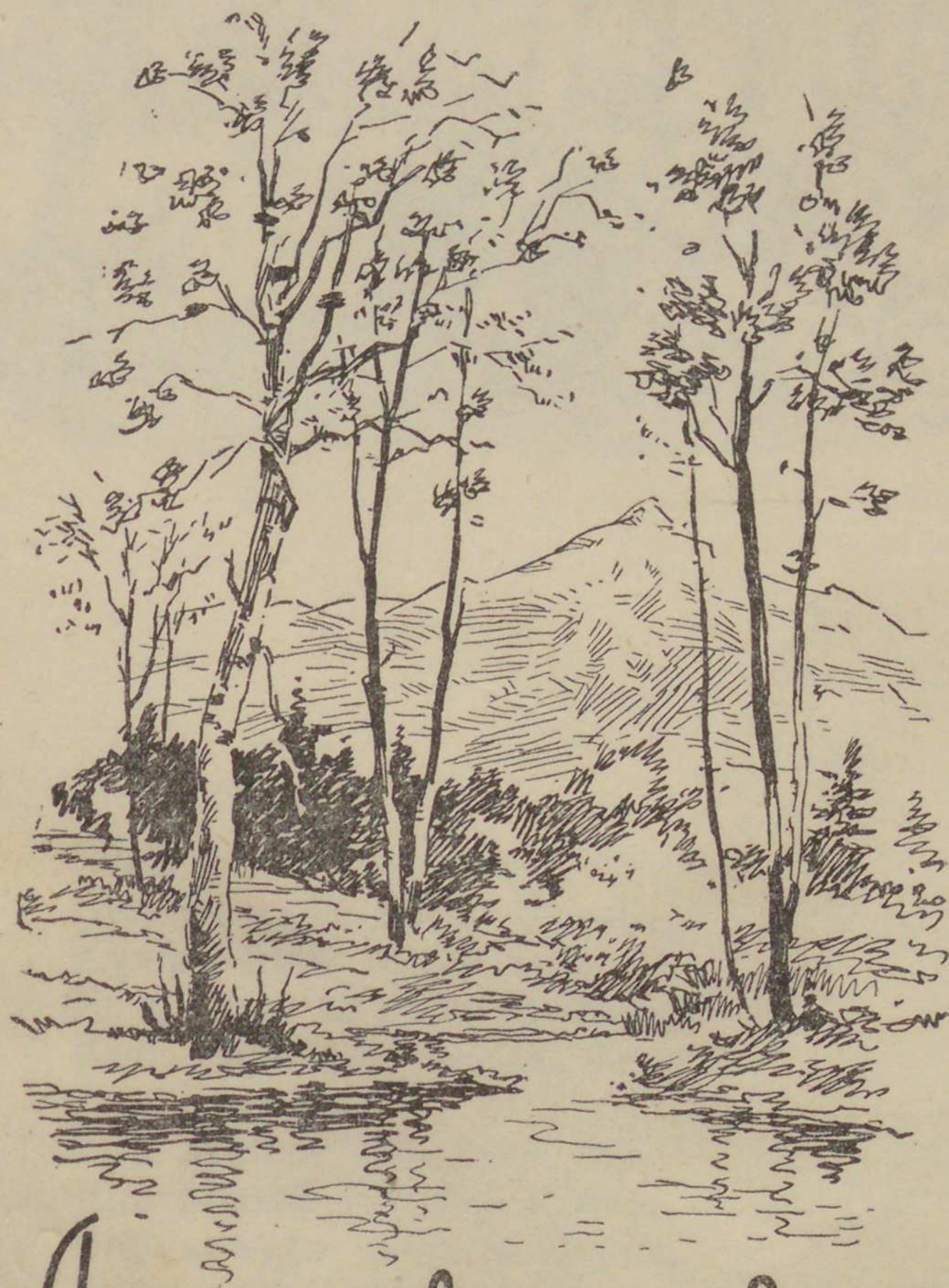
Корректору *Т. Багырова*

Чапа имзаланмыш 3/VI -1956-чы ил. Форматы $60 \times 84^{1/16} - 2,84 = 5,68$ чап вәрәги.
(Уч.-нәшр. в. 4,3). Тиражы 15000. ФГ 08449. Сифариш 121.

Ушагкәнчнәшр. Бақы, Фиолетов күчәси, 8.

Азәрбайчан ССР Мәдәнийәт Назирлийинин „Гызыл Шәрг“ мәтбәәси.
Бақы, Гәзи Асланов күчәси, 80.

ЯЗ НАҒЫЛЫ

Арыларла
айылар

Язда мешә нә гәшәнкдир!
Бүлбүл учур будаг-будаг,
Күлдән-күлә гонур ары.
Ер дә, көй дә рәнкбәрәнкдир:
Көй, гырмызы, яшыл, сары...

Бир ағачда чичәкләр вар,—
Ени яғмыш гар тәк дүмағ;
Бир ағачда—шух чәһрайы,
Бири—ала, золаг-золаг...

Ағачлар вар—тәпәсини
Көрмәк олмур, дүшүр папаг.
Ағачлар вар—алты сәрин,
Далда, көлкә, екә отаг.

Будаглар вар—галын, назик;
Будаглар вар—гоша, һача.
Боз дэлэлэр һоппанырлар
Бу ағачдан о ағача...

Һарадаса тагга-тагла
Ағачдэлән ағач дәлир.
Һарадаса гуггу өтүр,
Өзү йохдур, сәси кәлир.

Ярпагларын арасындан
Көй көрүнүр мина кими.
Нахыш-нахыш ағ булутлар
Дүшүб суя айна кими.

Бир будагда шанापипик
Дарағыны ачыр-юмур.
Гаратоюг бир чүчүнүн
Архасынча яман чумур.

Юваларда бала гушлар
Һәрә бир чүр чивилдәйир;
Ата-ана дән кәтирир,
Көрпәләр дә алыр ейир.

Ағачларын арасындан
Сулар ахыр шырһашырла.
Элә бил ки, бәрк тәләсир,
Һара исә гачышырлар...

Бир талада ана-бала
Бир чүт чүйүр кәзир гоша...
Нә көзәлдир язда мешә!
Тамашадыр, лап тамаша...

Вай!.. Нә олду?..
Бирдән-бирә
Һамы сусду, кәсилди сәс.
Өтүшмәләр, мәләшмәләр,
Чивилтиләр нә олду бәс?

Узунгуйруг бир гырговул
Фишәнк кими галхды колдан;
Будағына гонду
уҗа бир ағачын.

Гаггылдады:
—Гачын! Гачын!..
Сағсағанлар ағачларын
тәпәсилә уҗа-уҗа,
Һарай чәкиб чығырдылар:
—Дүшмән кәлир! Гач-һа!.. Гач-һа!..
Сығырчынлар дәстә-дәстә
Һәрләндиләр
Дүшмән кәлән ерин үстә.
Чығырдылар:
—Сусун! Сусун!..

Ана-бала бир чүт чүйүр
Тез коллара сохулдулар.
Ағачларын арасында
Көздән итиб, йох олдулар.

Гачан гачды, сусан сусду;
Нә бир сәс вар, нә бир нәфәс...
Өтүшмәләр, мәләшмәләр,
Чивилтиләр нә олду бәс?
Нә олду бәс?..

* * *

Узагдакы йолдашындан
Хәбәр алды ағачдәлән:
—Туг-туг-туг-туг...

Кимдир кәлән?
Кимдир кәлән?

Чаваб кәлди:

—Тиг-таг, тиг-таг...

Бир бах, бир бах:

Ағачлары гыра-гыра,

Чичәкләри эзә-эзә,

Одур кәлир,

Сәрхош кими кәзә-кәзә,

Топал дайы,

Екәгарын, екә айы!..

Үч ай гышы ювасында

Өз пәнчәсини сормушдур.

Инди күнүн истисиндән

Гызышмышдыр, гудурмушдур...

* * *

Кәлиб чыхды о талая,

Ери эшди, колу гырды,

Бурнуну һәр ерә сохуб,

Емәйә шей ахтарырды:

Юмурталы гуш ювасы,

Я бала гуш,

Я да көрпә чүйүр, довшан...

тапса әкәр

Нечә ейәр! Нечә ейәр!..

* * *

Ахыр о бир юва тапды.

Анчаг, һайыф!..

Юва бошду.

Гырговулун балалары
Тәзә дирчәлмиш, учмушду.
Юмуртанын габыглары
Пай галмышды айы хана.
Бош юваны эзиб кечди
Донгулдана-донгулдана.
Сонра кәлиб чүйүрләрин
Отладығы ерә бахды;
Әмлик бала ийи дуйду,
Лап ағзынын сую ахды.
Нә гырговул юмуртасы,
Нә дә сүтүл әмлик эти
Галмамышды айы хана.
Саға бахды, сола бахды,
Бахды, галды яна-яна...

* * *

Бирдән онун лап янындай:

—Выз-з-з!—әдиб бир ары кечди.

Буну көрчәк бәрк севинди,

Айы белә фикирләшди:

—Аһа... һарда ары варса,

Демәк орда бал да олар...

Һарда да бал олса,

Мәним байрамымдыр,

гарным долар!..

Белә дейиб һаман саат

Арынын ардынча гачды:

Ары учду,

айы гачды;

Ары учду,

айы гачды;

Ары учду,

айы гачды...

Бирдән ары ағачларын
үстдән ашды.
Ары көздән итән кими,
айы чашды.
Һеч билмәди нечә этсин:
Саға кетсин?
Сола кетсин?
Һәр тәрәфи о йохлады,
Бурнуну һәр яна тутуб,
чоһ гохлады.
Бал ядына дүшдү онун,
Лап ағзынын сую ахды.
Ерә бахды,
Көйә бахды,
Бахды, галды яна-яна,
Донгулдана-донгулдана...
Бирдән енә лап янындан:
—Выз-з-з!..—эдиб бир ары учду:
Ары учду,
айы гачды;
Ары учду,
айы гачды;
Ары учду,
айы гачды...
Ахыр кәлиб етишдиләр
Аллы-күллү бир чәмәнә.
Ары учуб көздән итди;
Айы чашыб галды енә...
Бахды саға, бахды сола,
Көрдү һәр ян рәнк-рәнк чичәк.
Чичәкләрин үзәриндә
Зәр ганадлы мин кәпәнәк.
Арылар да дәстә-дәстә
Гонур чичәкләрин үстә;
Ширә чәкиб һәр бир ары

Учур бирбаш...
—Һара?.. Һара?..
—Одур, бир тәпәйә сары...
Ора бахды ачкөз айы;
Бахды көрдү:
—Ай чан! Ай чан!—
О гәдәр чоһ пәтәк вар ки...
Өзләри дә
Чәркә-чәркә, рәнкбәрәнкдир:
Көй, гырмызы, яшыл, сары...
Ачкөз айы
Чичәкләри эзә-эзә,
Кол-будағы гыра-гыра,
Нәрилдәйә, нәрилдәйә
чумду ора...

Горхусундан гушлар гачды,
Йох олдулар кәпәнәкләр.
Бүзүшдүләр, юмулдулар
Гәшәнк күлләр, шуһ чичәкләр...
Арыларын гошунлары
Булут кими дәстә-дәстә
Һәрләндиләр вызһавызла
Айы ханын башы үстә.
Бу дәстәдән
Айрылды бир екә ары,
Кәлди дүмдүз она сары.
Ары деди:
—Выз! Выз! Выз! Выз!..
Рәдд ол бурдан, ай инсафсыз!
Кечә-күндүз
Әлләширик биз һамымыз...
Юва бизим,
бала бизим,
бал бизимдир!..

Рәдд ол бурдан, ай инсафсыз!
Йохса сәни өлдүрәрик,
Әлбир олуб биз һамымыз!..

Айы күлдү деди:

—Гаһ-гаһ!

Бир бунларын боюна бах!
Бир үфүрсәм,
Йүзүнүзү ел апарар!
Бир түпүрсәм,
Йүзүнүзү сел апарар!..

Ары деди:

—Зорбалыг бир һүнәр дейил!

Айы деди:

—Чох данышма, һәддини бил!

Ары деди:

—Бизимкидир бу бал-пәтәк!

Айы деди:

—Мән доюнча ейәм кәрәк!

Ары деди:

—Вермәрик биз!

Айы деди:

—Көрәрсиниз!..

Ары деди,

айы деди;

Ары деди,

айы деди...

Иш бөйүдү, дава дүшдү:

Арыларын гошунлары

Дөрд бир яндан төкүлүшдү.

Бири санчды гулағыны,

Бири саллаг додағыны,

Долушдулар көзләринә,

Дарашдылар һәр еринә.

Айы ханын башы шишди,
Көзү шишди, гашы шишди.
Һәр ери од тутду-янды,
Нәрилдәди, донгулданды...
Ачыгланды айы хан да
Пәнчәсилә, тәпийилә
Гырхын эзди һәр вуранда...
Анчаг енә бачармады,—
Арылар бәрк вуршандыр!
Айы көрдү иш ямандыр,—
Ахыр гачды...

Гачды-гачды,

Көзү яхшы көрмәйирди,

йолу чашды.

Бир тәпәдән башы үстә

Юмаланды-юмаланды,

бирдән ашды

дүшдү чая...

Чай да нә чай:

Яман дәрин.

Гыраглары дик-дик гая...

Эзилди гол-габыргасы,

Палчыг долду үз-көзүнә;

Анчаг судан сәринләди,

Бир азча кәлди өзүнә.

Ачкөз айы

Ахыр үзүб бир саягла

Өлүм-зүлүм кечди чайы...

Ганы, сую аха-аха,

Дурду орда, алтдан-алтдан

Пәтәкләрә баха-баха...

Гулағындан кәсилмәмиш

Арыларын вызылтысы,

Бэдәниндән чәкилмәмиш
Яраларын сызылтысы,—
Мырылдана-мырылдана
О дырмашды дик юхары...
Буну көрчәк,
Пәтәкләрин арылары
Төкүлүшдү һәр бир яндан,
Дава енә гызды яман...

Бунлар бурда вурүшсунлар;
Инди сизә дейим кимдән,—
Элсөвәрлә Айтәкиндән:

Гочаг Айтәк, овчу Элиш
Доғма бачы-гардашдылар.
Бир-бирилә чох меһрибан,
Чох да яхшы йолдашдылар.
Овчу Элиш ов эдәрди,
Гышда өрдәк, газ вурарды.
Ачкөз овчу дейилди о,
Чох вурмазды, аз вурарды.
Амма язда горуярды
Кәкликләри, турачлары.
Бәсләйәрди, артырарды
Биткиләри, ағачлары.
Айтәкин дә она көмәк

эләйәрди.

Һәр ери гар бүрүйәндә,
Ач гушларчын гышда онлар
Дәнлик гурар,
Язда эвчик тикәрдиләр.
Йолдашларла элбир олуб,
Һәйәтдә бағ-бағча салар,
Күл-чичәк дә әкәрдиләр.

Биркә ова чыхардылар,
Гышда гуш да вурардылар.
Амма язда, яйда, һәр вахт
Зиян верән гурд-гушлары,
Чаггаллары, гузгунлары
гырардылар...

Овчу Элиш, гочаг Айтәк
Чыхмышдылар бүкүн ова.
Кирмишдиләр бу мешәйә
Түлкү-чаггал гова-гова.
Янларынча ов туласы,
Зирәк Чапал бәрк йүйүрүр.
Түлкү-чаггал көрән кими
Гачыр-говур, бәркдән һүрүр.

Аһа!.. Бирдән бир гырговул
Пырылтыйла галхды колдан.
Элиш гапыб түфәнкини
Гырговулу алды нишан.
Анчаг Айтәк итәләди
Тез түфәнкин лүләсиндән;
Гуш саламат учду-жетди,
Амма азча
Горхду түфәнкин сәсиндән...

Элиш бәркдән ачыгланды:
—Нейләйирсән, ай гыз, яваш!..
Айтәк деди:
—Бәс сән өзүн
Нейләйирсән,

овчу гардаш!

Сән овчусан, я гушгыран?
Язда гушу вурарлармы?

Балалара дән кәтирән
Гушу вурмаг һеч олармы?
Элиш деди:
—Яхшы, бәсдир!
Бу нә овдур?
Вурма ону, вурма буну!..
—Йох, гардашым, вурмаг олар:
Вур чаггалы, вур гузгуну..
Онлар юва дағыдандыр;
Балалары ейир онлар.
Ачкөзләри, гулдурлары
Яз-гыш, һәр вахт вурмаг олар!..
Элиш деди:
—Сөзүн дүзү,

гырговулу
Истәмирдим вурам мән дә.
Түфәнк өзү она сары
Дөндү, гушу мән көрәндә..
Айтәк деди:
—Һә, бах белә!..
Бир дә көрмә һеч белә иш.
Һамы сәнә яхшы десин;
Овчу Элиш, овчу Элиш!

Бирдән назик бир сәс кәлди:
—Овчу Элиш! Овчу Элиш!..
Элиш бахды саға-сола;
Һеч кәс йохду..
Назик бир сәс чағырырды:
—Овчу Элиш! Овчу Элиш!..
Бу ким ола?!

Элиш деди:
—Бачым, Айтәк!
—Һә, гардашым?

13215

F. Köçərli adına
Respublika Uşaq
KİTABXANASI
INV. № 87019

—Эшитдинми?
—Нәйи?
—Сәси!
—Нә сәс?
—Мәни чағырырлар!..—

Һәр икиси
Дөндү бахды саға-сола...
Һеч кәс йохду...
Бу ким ола?!

Бир сәс кәлди:

—Мәнәм, мәнәм!..

Бах бурдаям, лап яхында,
Лап овчунун папағында...—
Айтәк бахды она сары,
Көрдү гонуб Элсевәрин
Папағына бир көк ары...
Ону кәстәрә-кәстәрә,
Айтәк деди Элсевәрә:

—Элиш, ары!

Элиш гапды папағыны,
чырпды ерә...

Ары учуб овчуларын
Башы үстә,
Енә дөврә вура-вура,
Белә деди овчулара:
—Ай овчулар! Ай овчулар!
Гулаг асын, бир сөзүм вар:
Мәнә тохунан олмаса,
Мән һеч бир кәси санчмарам.
Мәним адам инчитмәклә
йохдур арам.

Адам санчмаг дейил пешәм...

Бир дә, бура

Мән санчмаға кәлмәмишәм.

Ай овчулар! Ай овчулар!
Гулаг асын, бир сөзүм вар:
Бир айы вар бу мешәдә;
Доймаг билмир гарны, көзү.
Нә раст кәлсә, басыр-ейир,
Гара эдиб күнүмүзү.
Бах, бу саат ювамызы
Алт-үст эдир;
Баламыз да,
Балымыз да,
Ювамыз да әлдән кедир...
Аман, аман, ай овчулар!
Ай овчулар, бизә көмәк!..

Элиш деди:

—Сизә көмәк?

Айтәк деди:

—Тез ол кедәк!

—Кедәк!

—Кедәк!

—Көмәк әдәк!..

—Һара кедәк?

—Нечә әдәк?..

Ары деди:

— Мән учурам.

Архамча сиз гачын, кәлин
ейин-ейин!..

Ары учду,
онлар гачды;

Ары учду,
онлар гачды;

Ары учду,
онлар гачды...

* * *

Ары учсун, онлар гачсын...

Инди сизэ хэбэр хардан?

Арыларла, айылардан...

—Арыларла, айылардан?

Ахы айы тэкти баяг?

—Дүздүр, баяг тэкти... анчаг

Биз мешэдэн,

Элсөвэрлэ, Айтэкиндэн

данышанда,

Наман айы

Өлүм-зүлүм кечиб чайы,

Дик тэпэни дымашанда,

Бөркдөн-бөркдөн бағырмышды,

Балаларын чағырмышды:

—Ней, балалар! Ней, балалар!

Кэлин бура! Кэлин бура!

Бал вар! Бал вар!

Бол-бол бал вар!

Үч баласы эшитмишди,

Онун янына кетмишди...

Инди орда дөртдүр айы:

Бири ата, үчү бала;

Намы һүчүм эдиб бала...

Эл чэкмирлэр арылар да.

Ики тэрэф бөрк вурушур...

Бахын, будур:

Балаларын

Яралары кизилдэйир.

Пәнчәсини

Тәпәсинэ чырпа-чырпа,

Онлар гачыр, зинкилдэйир...

Амма экэ айы бирдэн

Екэ бир даш гапыб ердэн

Чырпды ону бир пэтэйэ.

Пэтэк сынды, дағылды бал,

Айыя хош кэлди бу һал.

Гапды ердэн енэ дашы

Пэтэкләри о далбадал

вурду-йыхды.

Элэ бу вахт

Овчу Элиш, гочаг Айтэк

кэлиб чыхды.

Айтэк деди:

—Элиш, тез ол,

Түфәнкини, тез ол, долдур,

Тез ол, экэ айыны вур!

—Данг! Данг!..

Бирдэн ики күллэ

Атды бизим овчу Элиш,

Яман атды, яман вурду.

Боша чыхмаз гошалүлэ!

О айынын

Лап дүмдүз башындан вурду!..

Тез түфәнки долдурду ки,

Атсын бир дә...

Айтэк көрдү

Ган ичиндә чабалайыр

айы ердә,

Балалары горхуб яман,

Зинкилдэйир, гачыр кери...

Айтэк деди:

—Вурма, балалары вурма!

Вурма, тутаг дири-дири!

—Чапал, гойма! Ал!—дейәндә,

Чапал чумду...

О чатанда,

Балалар да ондан горхуб,

Колун дибинэ ятанда,
Айтэк тутду балалары...

Элиш чэкиб бычагыны,
Кетди тез айыя сары.
Дәрисини тэмиз сойду,
Лешини дә орда гойду;
Һәр бир айы, я чанавар
Яхшы билсин:
Сойгунчунун-таланчынын
Ахыры, бах, белә олар!..

Нағыл бурда гуртарарды;
Гуртарарды бурда... Анчаг
Бу нағылы эшидәнләр
Йәгин биздән сорушачаг:
—Бәс о балача айылар

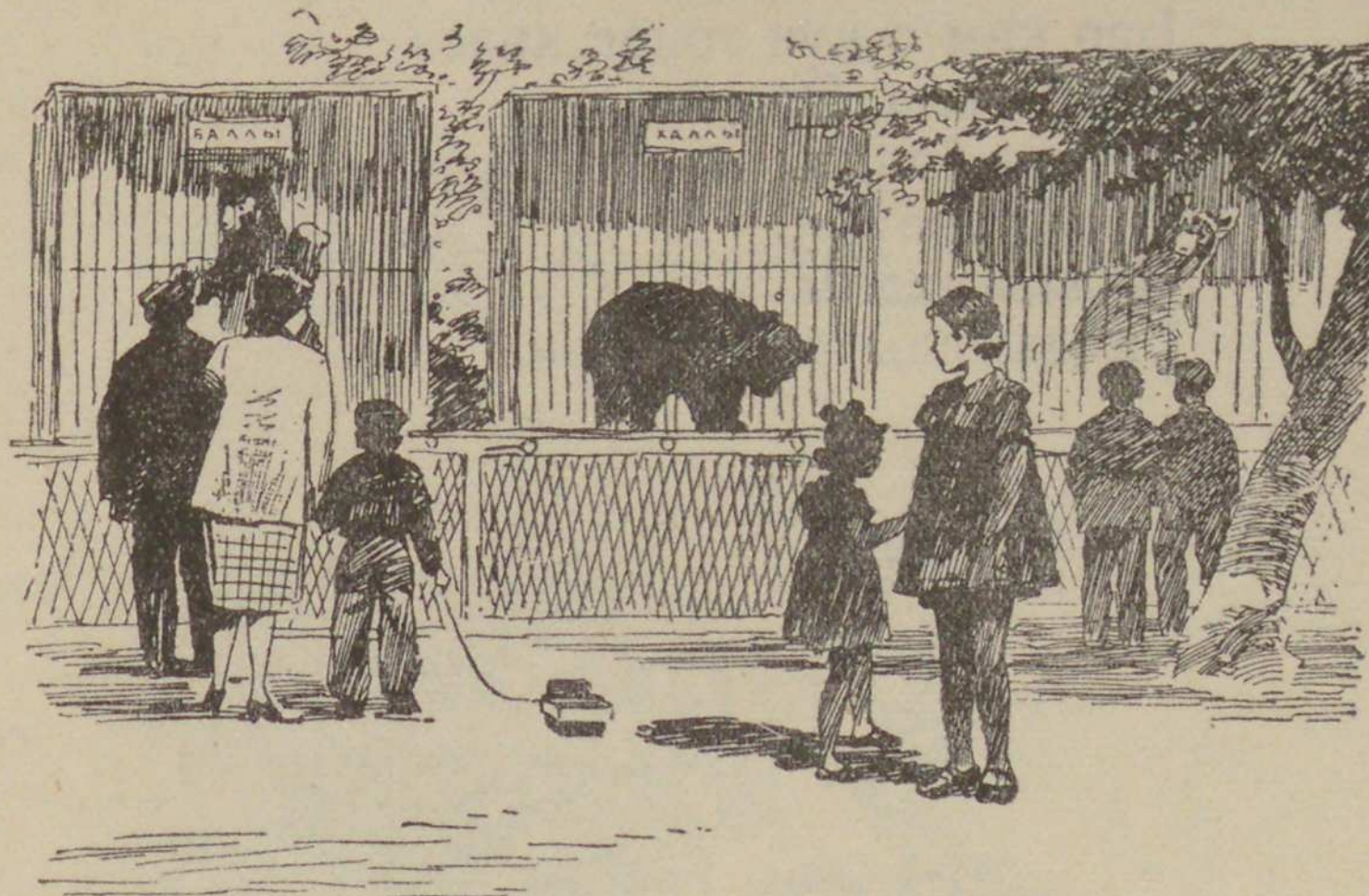
нечә олду?

Бәс о баллыча арылар

нечә олду?

Буну да сөйләйәм кәрәк:
Бала айылар бөйүдү,
Овчу Элиш, гочаг Айтэк
Онлара ад да гойдулар.
Һәрәсинин өз ады вар:
Бири—Баллы,
Бири—Халлы,
Бири—Яллы...
Әкәр көрмәк истәсәниз,
Адресләри:

Һейванхана.

Орда инди
Үч бәзәкли екә гәфәс вар
ян-яна.

Үч гәфәсдә үч айы вар;
Чағырсаныз, бахачаглар:
Бири—Баллы,
Бири—Халлы,
Бири—Яллы...

Арылар да чохалыблар;
Бал йығырлар, кефләри саз.
Ачкөз айы вурулан күн
Етишәндә,

онлар һәр яз'

Дәстә-дәстә гонаг кәлир
Айтәкинлә Элсәвәрә.
Хортумунда бал кәтириб
Кәлир бирчә дамчы һәрә.

Нәр ким о күн гонаг кәлсә
Айтәкинлә, Элсевәрә,
Һаман балдан гочаг Айтәк
Гонаглара
Дадлы-дадлы
Баллыбады биширәчәк...

ЯИ НАҒЫЛЫ

ТАЙГУЛАГ ДОВШАНА
АЧКОЗ җанабар

Күн кечмиш, ай доланмышды;
Яз кетмишди, яй кэлмишди.
Күндүзләр чох узанмышды,
Кечәләр чох көдәлмишди.

Яндырырды күн гызанда
Чөлү-дүзү, дағы-дашы.
Узагларда ағарырды
Дик дағларын гарлы башы.

Дағлар уча, дағлар узаг,
Дағлар гарлы, дағлар сәрин...
Кефи көкдүр дағлардакы
Екәбуйнуз тәкәләрин.

Көй чәмәндә отлайырлар;
Янларында оғлаглары.

Нә сәриндир о дағларын
Шырылдаян булаглары!..

Бәс нейләсин арандакы
Көдәкгуйруг, узунгулаг

языг довшан?

Кол дибиндә ләһләйир, бах,
Янында да үч баласы:
Бөйүйнүн ады—Юмаг,
Ортанчынын ады—Думаг,
Кичийинин ады—Юмшаг...

Күн галхдыгча, исти артыр,
Даһа да бәрк гызыр һава.
Довшанчыглар боғулурлар,
Тәндир кими гызыр юва.
Ана довшан көзүачыг
Баха-баха мүркүләйир.
Балалар да бир-бирилә
Явашча сөһбәт эләйир.

Юмаг дейир:
—Кешкә бу яй
Гуртарыб пайыз олайды!
Чөлләрдә көк, мешәләрдә
Эзкил, гоза тез олайды!

Юмшаг дейир:
—Пайыз нәдир?
Көрмәмишәм мән һеч ону.
Һеч билмирәм мән эскилин,
Гозанын нә олдуғуну...

Юмаг дейир:
—Пайыз сәрин,

Эзкил ширин олур яман.
О күн белә сөйләйирди
Бизим гоншу Ястыдабан.

Думаг дейир:
—Пайыз нәдир?
Гар олайды, буз олайды!
Бир кейәйдим чал күркүмү,
Бирчә бу гыш тез олайды!..

Юмшаг дейир:
—О гыш нәдир?
Көрмәмишәм мән һеч ону.
Һеч билмирәм гарын-бузун,
Боз күркүн нә олдуғуну.

Думаг дейир:
—Гыш союгдур,
Чал күрк—исти, өзү юмшаг.
О күн белә сөйләйирди
Бизим гоншу Халлыгулаг.

Нә пайызы, нә дә гышы
Көрмәмишди онлар; анчаг
Белә дейиб бош-бошуна
Өйүнүрдү Юмаг, Думаг.
Анчаг Юмшаг көрдүйүнү-
Билдийини сөйләйәнди.
Бу сөzlәрә гулаг асыб,
Юмшаг күлдү, белә деди:
—Эһ, нә пайыз, нә союг гыш,
Нә гар, нә дә буз олайды,
Инди бурда гыпгырмызы,
Бир сәрин гарпыз олайды!

—Гарпыз!
—Гарпыз!..—

дейә-дейә

Ағызлары дада кәлди.
Бир нечә күн бундан габаг
Едикләри яда кәлди.
—Гарпыз!
—Гарпыз!..—

дейә-дейә

Ана довшан да юхуда
Додағыны ялайырды.
Юхуда көрүрдү о да;
Көрүрдү бир екә бостан,
Нә бостанчы, нә көпәк вар,
Она бахыр күлә-күлә
Көй кәликләр, шамамалар.
Тәрпәдир боз саггалыны
Гарғыдалы—буюр!—дейир.
Күнәбахан шух ләчәкли,
Телли башын она әйир.
Говун, гарпыз, хияр тағы
Дүшүб онун аяғына,
О ялварыр, бу ялварыр,
Кечир солуна-сағына.
Тутур онун габағына
Һәр бир тағ өз мейвәсини,
Бир ағыздан охуюрлар
«Хош кәлмисән!»—нәғмәсини:

«Хош кәлмисән бу бостана,
Сән, ай довшан, хош кәлмисән!
Бәс торбан, харалын һаны?
Нийә әлибош кәлмисән?
Хош кәлмисән!
Е, дәр, апар!

Буюр, кәл дәр, а Тайгулаг!
Гурбан сәнә ширин кәлик,
Халлы хияр, баллы габаг...
Сәрин гарпыз,
Ширин гарпыз...»

—Гарпыз!..

—Гарпыз!..—

дейә-дейә

Ана довшан өз сәсинә
Күлүмсүнә-күлүмсүнә
Айылды ширин юхудан...
Бахды көрдү:
Бостан һаны?..
Һаман колдур, һаман юва,
Күн учалыб,
Әввәлкиндән
Бир аз да бәрк гызыб һава.
Балалары ербәердән
Ағлашырлар:
—Ана, гарпыз!
Бу истидә сусузлугдан
Галдыг яна-яна, гарпыз!
—Ана, гарпыз!..
—Ана, гарпыз!..
—Ана, гарпыз!..

Ана довшан фикрә кетди,
Дырнағыйла гүму эшди,
Рәһми кәлди балалара,
Ахыр белә фикирләшди:

—Юхудақы о бостаны
Көрмүшәм мән доғрудан да.
Өзү дә чох узаг дейил,

Лап бурдадыр, бу яхында.
Инди һава бәрк истидир;
Бостанчы да ятыб йәгин...
Көпәйи дә ятмыш олар...
Дад әлиндән о көпәйин!..
Чаванлыгда һаман көпәк
Бу бостанда, элә бу вахт
Бир гулағын дишләмишди,
Языг галмышды тайгулаг...

Яда салыб һаман күнү,
Довшан кетмәк истәмәди,
Балалары бир ағыздан
Ағлаша-ағлаша деди:
— Ана, гарпыз!..
— Ана, гарпыз!..
— Галдыг яна-яна, гарпыз!..

Балаларын ағлашмасы
Дәйди ана үрәйинә,
Белә фикирләшди енә:
— Йох, гой кедим...
Әкәр көпәк олса ояг,
Нә олар ки, гой говласын:
Ондан говмаг, мәнән гачмаг...

Деди:
— Әзиз балаларым,
Кедим көрүм мән бир тәһәр
Сизә гарпыз тапараммы...
Ишдир, мән кеч кәлсәм әкәр,
Һеч бир яна тәрпәнмәйин!
Бах, бу колун либиндәки
Отларданча гырпын, ейин!..

Балалары севиндиләр,
Чығырдылар:
— Ай чан, ай чан!
Бизә ширин гарпыз кәтир,
Бизә сәрин гарпыз кәтир,
Сағ ол, сағ ол, ай аначан!..

Ана довшан дөрд бир яна
Баха-баха, яваш-яваш
Коллар диби дүшдү йола,
О бостана сары бирбаш...

Азмы кетди, чохму кетди,
Дәрә кечди, тәпә ашды,
Ахыр кәлиб сәс-сәмирсиз
О бостана яхынлашды.
Галын коллуг бир тәпәйә
Чыхды бойлана-бойлана.
Бостанын дөрд дөврәсинә
Бахды бойлана-бойлана...

Бир кәлийә вурду дишдәм,
— Һәлә ширин дейил!— деди.
Хошуна кәлмәди хияр;
Шамаманы бәйәнмәди.
О гарпыздан еди бир аз,
Бу гарпыздан бир аз дадды,
Хошламады һеч бирини,
Өзү-өзүнү алдатды.
Чатды экә бир гарпыза.
Деди:— Көрүм нәдир дады?
Гарпыза бир дишдәм вурчаг,
Гарпыз бирдән «парт!» партлады.
Көпәк айылды юхудан:
— Һам-һам-һам-һам!—
бәркдән һүрдү,

Бостанчы да бирдән галхыб,
Өз комасына йүйүрдү.
Гапды ордан түфәнкини:
—Һей! Алабаш, гойма!—деди.
Өзү дә тез нишан алыб,
Тайгулағы од элэди.
—Данг, данг!..
Сачмалар языг довшанын
Лап башына яхын кечди,
Дейэсэн тай гулағына
Үч-дөрд сачма дәйиб дешди.
Довшан көрдү иш ямандыр,
Дабан алды, яман гачды:
Көпәк говду,
 довшан гачды;
Көпәк говду,
 довшан гачды;
Көпәк говду,
 довшан гачды;
Гачды, гачды,
Дәрә кечди,
 тәпә ашды,—
Бирдән кирди бир коллуға
Көпәк азды,
 йолу чашды.
Довшан гачды,
 гачды, гачды...
О ердән чох узаглашды...
Ахыр кәлиб, йорғун-арғын,
Чатды о бир көзәл баға,
Бир ағачын көлкәсиндә
Узанды динчин алмаға.

Языг яман бәрк горхмушду:
Гулағынын ахыр ганы;

Бирчә дәнә гарпыз үстә
Аз галмышды кетсин чаны!..
Балалар дүшдү ядына,
Деди:
--Языг балаларым
Галыб инди көзү йолда,
Мән онлара нә апарым?..

Бирдән көрдү бир гәшәнк гыз
Бир ағачдан әнчир дәрир,
Дәрир, дәрир,
Ястылайыр-ястылайыр,
 күнә сәрир...

Яваш-яваш кәлиб яхын
Көрдү бурда бостан да вар,
Бостанда да чәркә-чәркә
Нә говунлар, нә гарпызлар!..

Языг довшан горха-горха
Бахды говуна-гарпыза;
Сонра үзүнү чевирди
Әнчир дәриб сәрән гыза.
Деди:
—Ай гыз, а яхшы гыз!..

Гыз бойланыб бахды, анчаг
Көрдү орда һеч ким йохдур.
Енә дилләнди Тайгулаг:
—Мән бурдаям, бурда, бир бах!
Мәним адым Тайгулагдыр,
 Өзүм довшан...

Үч балам вар:
Бири—Юмаг,
 Бири—Думаг,
 Бири—Юмшаг...

Инди онлар
Кол дибиндә сусузлугдан
Яна-яна,
Аглайырлар йәгин зар-зар:
—Ана... ана...
Бизә сәрин гарпыз кәтир!
Бизә ширин гарпыз кәтир!..

Ялварырам сәнә, ай гыз,
Нә олар, о гарпызлардан
Бирин версән мәнә, ай гыз!..

Гыз көрдү ки, Тайгулағын
Гулағынын ахыр ганы,
Деди:
—Һарда ганадыбсан
Языг, о тай гулағыны?

Довшан данышды
Башына кәләнләри
Она бир-бир.

Гыз деди ки:
—Тез ол көрүм,
Гулағыны бәри кәтир.
Гой йод вурум, тез сағалсын!..
Довшан деди:
—Йох, горхурам,
Горхурам, йод бәрк яндырар.
—Горхма, бир аз яндырса да,
• Тез яранын ганы дурар.
Йохса яран чирк эләйәр,
Я да шишәр!
Языг, о тай гулағын да
Чүрүйәр, лап тәмиз дүшәр!..
Бир бах, өзүм йод чәкмишәм
Өз әлимә букүн сәһәр.

Һә, тез ол кәл, бунда нә вар?!
Сонра гарпыз верим апар!

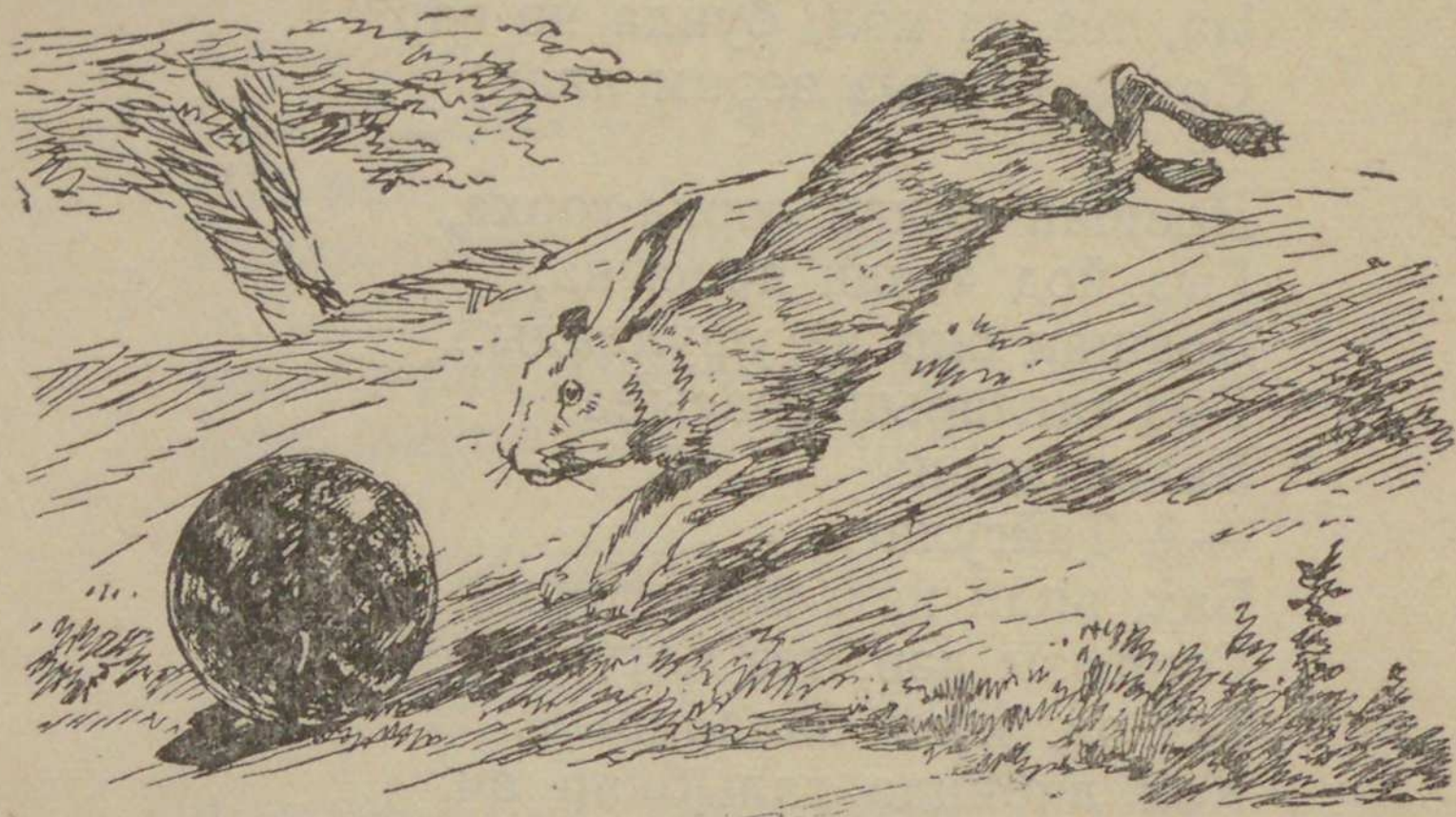
Довшан кәлди горха-горха,
Гыз йод чәкди ярасына,
Довшан бир аз уфулдады...
Гыз тағларын арасына
Бахыб деди:
—А Тайгулаг,
Бах, инди кет, бәйәндийин
Гарпызы дәр, тез көтүр гач!
Тез ол, языг балаларын
Кол дибиндә галыблар ач.
Бир дә овдан бош гайыдыб
Элиш ятыр... Инди дурар,
Сәнә төкәр ачығыны,
сәни вурар...

Довшан кирди тез бостана,
Бир гәшәнкчә гарпыз дәрди,
Гыза—Сағ ол!—деди, сонра
Она үч йол баш эндирди...

Тайгулаг өз гарпызыны
Гоюб бахды саға-сола;
Футболчутәк кәллә-тәпик
Вура-вура дүшдү йола...

Демәсәм дә йәгин ки, сиз
Билирсиниз о гыз кимди:
Ким олачаг, әлбәттә ки,
Бизим гочаг Айтәкинди!

Тайгулаг кетмәкдә олсун...
Инди сизә дейим һардан:

Кол дибиндә гойдуғумуз
Һаман язығ балалардан...

Ана довшан кедән кими,
Балачалар ятды бир аз,
Анчағ һамы яхшы билир
Ач гарына ятмағ олмаз.
Бир дә белә бир мәсәл вар;
Буну һамы билир эзбәр.
Дейәрләр ки:
«Һәр ач тоюғ
Юхусунда дары көрәр!»

Юмағ көрдү юхусунда:
Пайыз кәлиб, һава сәрин,
О, каһ эзкил, каһ гоз ейир,
Сайы йохдур мейвәләрин...

Думағ көрдү: кәлибдир гыш,
Ер дә, көй дә гардыр, думағ;

Гарны тохдур, әйниндә дә
Чал күркү вар, бир чал папағ...

Юмшағ көрдү:
Яздыр, ейир
Тәзә кәләм ярпағыны,
Кәләм билиб бәрк дишләди
Юмағын сағ гулағыны...

—Вай гулағым!.. Вай гулағым!..
Нейләйирсән?..Аман, аман!..
Юмағын бу чыр сәсинә
Һамы айылды юхудан.
Көрдүләр ки, нә эзкил вар,
Нә бир мейвә, нә дә кәләм...
Анадан да, гарпыздан да
Һеч бир хәбәр йохдур һәлә...

Юмағ деди:
—Ай ушағлар,
Гарпыз ийи кәлир ахы!
Анамыздыр кәлир бәлкә!
Гой тәпәдән мән бир бахым...

Юмшағ деди:
—Йох, йох, олмаз!
Анам дейиб—тәрпәнмәйин!
Ачысаныз, бу отлардан
Яваш-яваш гырпын, ейин..

Орда бир аз отладылар.
Сонра Думағ деди:
—Аһа,
Гарпыз ийи кәлир ахы!
Анамыздыр йәгин кәлән,
Гоюн бир мән бурдан бахым...

Юмшаг деди:

—Олмаз, олмаз!

Юмаг деди:

—Сәнә нә вар!

—Олмаз!

—Олар!

—Олмаз!

—Олар!..

Сөз узанды—далашдылар,
Юмаг, Дүмаг колдан чыхыб
Тәпәйә сары гачдылар...

Демә языг балаларын
Көрәчәк күнләри вармыш:
О көрүнән тәпә дейил,
Ятмыш бир ач чанавармыш...
—Аһа!..—

Дейиб галхды ердән,
Үчүнү дә бирдән тутду,
Дири-дири, бүтөв-бүтөв
Үчүнү дә бирдән удду.
Чыхыб кетди ловға-ловға,
Бығларыны бура-бура;
Гуйруғуну гамчы кими
Янларына вура-вура...

Бир аз кечди, кәлиб чыхды
Йорғун-арғын ана довшан,
Үстү-башы гум, тоз-торпаг,
Үзү-көзү тамам тәр-ган.

Гарпызы да чәкә-чәкә
Кәлиб чатды һаман кола,
Көрдү йохдур балалары,
Бахды саға, бахды сола.
Элә билди кизләнибләр,
О да гарпызы кизләтди,
Өзү дә тез узаглашыб,
Бир тәпәйә сары кетди.
Ордан деди:

—Кизләтмишәм,

кәлин тапын!

һарай-һарай!..

Ким гарпызы эввәл тапса,
Онундур ән ләззәтли пай!
Көрдү ки, йох, балалары
Йохдур; кәлмир һеч сәс-сәмир,
Бир дә һарай чәкди, көрдү
Һарайына һеч кәс кәлмир.
Языг довшан олду пешман;
Горху дүшдү үрәйинә,
Ағламсына-ағламсына
Онлары сәсләди енә:

—Балаларым, Юмаг, Дүмаг,
Юмшаг!..
Кәлин, һардасыныз?
Балаларым, бир дилләнин!
Сизә гурбан бу ананыз!..

Көрдү ки, йох, чаваб кәлмир.
Баха-баха һәр бир кола,
Балалары ахтармаға
Кор-пешман дүзәлди йола...

Кетди, кетди, кетди, кетди...
Бирдән көрдү бир талада

Бир һейван вар:
Екәгулаг,
 әйрибуйнуз,
 чилинкаяг...

Чығырды:
—Эй, даян, кимсэн?
Үч баламы сән емисән?..

Һейван деди:
—А Тайгулаг,
Танымырсан мэйәр мәни?
От ейәнлә эт ейәни
Яхшы таны, яхын кәл, бах!
Бил, чүйүрдүр мәним адым!..

Довшан деди:
—Аһ, ай чүйүр,
Мән һеч сәни танымадым.
Итирмишәм өзүмү мән,
Үч балам кедиб әлимдән...
Раст кәлмәйиб сәнә онлар?
Айы, чаггал, я чанавар?

Чүйүр деди:
—Баяг бурдан бир гурд кечди;
Нәсә, яман чох емишди,
Ондан билдим... гарны шишди...

—Аман, көйчәк балаларым!..
Түкү ипәк балаларым!..—
Дейә-дейә ана довшан,
Баха-баха һәр бир кола,
Кор-пешман дүзәлди йола...

Кетди, кетди, кетди, кетди...
Бир дә көрдү

Бир чәмәндә
Бир һейван вар, лап дағ кими:
Бәдән екә, кәллә екә,
Буйнузлары будаг кими...

Чығырды:
—Эй, даян, кимсэн?
Үч баламы сән емисән?...

Һейван деди:
—А Тайгулаг,
Танымырсан мэйәр мәни?
От ейәнлә, эт ейәни?
Бил, маралдыр мәним адым...

Довшан деди:
—Аһ, ай марал,
Мән һеч сәни танымадым...
Итирмишәм өзүмү мән,
Үч балам кедиб әлимдән...
Раст кәлмәйиб сәнә онлар?
Чаггал, айы, я чанавар?

Марал деди:
—Баяг бурдан бир гурд кечди;
Нәсә, яман чох емишди,
Ондан билдим... гарны шишди...

—Аман, көйчәк балаларым!
Түкү ипәк балаларым!..—
Дейә-дейә ана довшан,
Баха-баха һәр бир кола,
Кор-пешман дүзәлди йола...

Кетди, кетди, кетди, кетди...
Бир дә көрдү

Бир ағачда
Бою чыртдан,
Бир чүр һейван:
Бою бирчә гарыш олар,
Ики гарыш гуйруғу вар.
О, дәләни танымады...
Ону көрүб деди дәлә:
—А Тайгулаг,
Һардан белә,
Һара белә?

Тайгулаг да чаваб верди:
—Һеч сорушма, чохдур дәрдим,
Итирмишәм өзүмү мән,
Үч балам кедиб әлимдән...
Раст кәлмәйиб сәнә онлар?
Айы, чаггал, я чанавар?
Дәлә деди:
—Баяг бурдан бир гурд кечди;
Нәсә, яман чох емишди,
Ондан билдим... гарны шишди...

—Аман, көйчәк балаларым!..
Түкү ипәк балаларым!..
Дейә-дейә ана довшан
Лап кор-пешман
Баха-баха һәр бир кола,
Дүшмәк истәйирди йола...

Дәлә деди:
—А Тайгулаг,
Бәс нейләмәк истәйирсән?
Һара белә?..
Гурду һардан тапачагсан?

Ишдир, ону тапсан әкәр,
О сәни дә басар-ейәр!

Довшан деди:
—Бәс нейләйим?

Дәлә деди:
—Даян, даян!..

Бирдән:
—Данг!.. Данг!..

Кәлди ики күллә сәси,
Тир-тир әсди һәр икиси.
Ана довшан элә билди
бостанчыдыр,

Истәди тез дуруб гача.
Дәлә деди:
—Гачма, даян!
Өзү дырмашды ағача.
Бахыб деди:
—Овчулардыр;
Янларында тула да вар...
Кет онлара яхар-ялвар...
Һәр ердә олса чанавар,
тула тапар...

Языг довшан горха-горха
Деди:
—Мәни вурмаз онлар?
Дәлә деди:
—Йох, һеч горхма!
Яхшы овчу
Яйда һеч вахт довшан вурмаз!
Анчаг енә
Сән өзүнү көзлә бир аз.
Онлар ики нәфәрдирләр:
Бири гыздыр, бири оғлан,
бир дә тула...

Мән онлары таныйырам:
Онлар яхшы овчудурлар.
Амма бир балача иш вар:
Һәрдән түфәнк гулаг асмыр
Овчу оғланын сөзүнә,
Һейвана, я гуша сары
Тушланыр өзү-өзүнә...
Она көрә, яваш-яваш
Сән эввәл гыза яхынлаш!

Довшан кетди...

Мән демәмиш билирсиниз,
Йәгин ки, сиз—
Бу яхшы овчулар кимдир!
Ким олачаг?
Әлбәттә ки,
Элсевәрлә Айтәкинди,
бир дә Чапал...

Довшан кәлди яваш-яваш,
Кол арасы, ята-ята,
Айтәкинә сары бирбаш.
Аз галмышды она чата,
Бирдән Чапал ону көрдү;
Һүрә-һүрә бәрк йүйүрдү.
Элиш ону чаггал билиб,
Тез түфәнки әлә алды,
Языг довшан горхусундан
чашды галды.
Көрдү ки, йох, иш ямандыр,
Тез һоппанды
Айтәкинин гучағына.

Айтәкин дә
гулағына
Бахан кими, тез таныды
Тайгулағы.
Һәлә дә йод гохуюрду
тай гулағы...
Айтәк горуюб Чапалдан
Гучағында о довшаны,
Деди:
—Горхма, а Тайгулаг,
Һаны, балаларын һаны?..

Бала сөзү эшидәндә,
Көз яшлары боғду ону,
О данышды овчулара
Ишин нечә олдуғуну.
Овчу Элиш деди:
—Горхма,
Һарда олса о чанавар,
Чапал тапар...
—Чапал ахтар! Чапал ахтар!..—
Дейә-дейә, әлдә түфәнк,
Элсевәр дүшдү габаға,
Онлар һамы кетди биркә
Чанавары ахтармаға...

Аз кетдиләр, үз кетдиләр,
Дәрә, тәпә, дүз кетдиләр,
Чатдылар бир галын қола,
Чапал кечди саға-сола;
Истәди ки, кирсин, бирдән
Элиш деди:
—Чапал, олмаз!

Фиқирләшиб сонра бир аз
Деди:
—Чанавар бурдадыр!
А Тайгулаг, биз кизләнәк,
Сән дә ону алдат, чағыр!..

Кизләндиләр Элиш Айтәк;
Чапал да тез ятды ерә.
Довшан кечди тез габаға
Чанавары чағырмаға:
—Ай ганичән, ай чанавар!..

Үч баламы сән емисән?!
Ювадан сәс кәлди:
—Нә вар?
Бир әввәл де көрүм кимсән?
Довшан деди:
—Тайгулагам—ана довшан...

Гурд сәсләнди:
—Мән емишәм!.. Чох данышсан,
Өзүнү дә парчаларам!..
Яхшы әдиб, хош кәлмисән!
Балаларын арыгды чох...
өзүн лап көк...

Сәни есәм,
Онда гарным олар лап тох,
кефим дә көк!

Довшан деди:
—Ай един һа!

Кәл, мән сәни парчаларам!..

Гурд сәсләнди:
—Аздын даһа!

Кәлдим, даян!..

Гурд ювадан чыхан кими,
Айтэк деди:
—Тез, гардашым, тез ол, долдур!
Башындан вур!

Башындан вур!..

Элиш атды:
—Даранг! Даранг!..

Ики күллә...

Яман атды, яман вурду:
Боша чыхмаз гошалүлә!
Гурдун лап башындан вурду...

Элиш тез ов бычагыны
Чәкиб, чанавара сары
Кетди,
Тутуб гарнын ярды!
Балалары

дири-дири

Онун гарнындан чыхарды.
Сонра Элиш чанаварын
Дәрисини тәмиз сойду.
Чәмдәйини бир тәпәнин
Үстә гойду.
Көрсүн ону чанаварлар;
Намы билсин:
Ачкөзләрин, гулдурларын
Ахыры, бах, белә олар!..

Элиш, Айтэк, Чапал, Юмаг,
Думаг, Юмшаг вә Тайгулаг
Намысы верди әл-әлә,
Охудулар күлә-күлә:
Боз гурдун гарны йыртылды,
Намынын чаны гуртулду!..

ШАЙЫЗ НАҒЫЛЫ

БОЗ БҮЛБҮЛҮН
НАҒЫЛАРЫ

Яй гуртарды, кәлди пайыз;
Сәһәр-ахшам һава сәрин,
Шух рәнкләри солду бүтүн
Ярпагларын—чичәкләрин.

Сары-гызыл рәнкә чалды
Чәмәнләр дә, ағачлар да,
Ширәләниб дада кәлди
Алма-армуд ағачларда.

Шеһ дүшәндә үстләринә
Бағ-бағчаларда мейвәләр
Дондурма тәк ширин олур,
Сәрин олур, сәһәр-сәһәр.

Аяз дүшүр, күлөк эсир;
Көй үзүндө ағыр-ағыр
Гара-боз булутлар кезир,
Чискин олур, яғыш яғыр.

Бағчаларда, мешэлөрдө
Һәр ер юмшагдыр, нәмишдир,
Санки ерә аллы-күллү
Рәнк-рәнк халча дөшәнмишдир.

Гарангушлар, боз бүлбүлләр
Учур исти өлкөлөрә,
Өрдәк, газ, гу, гатар-гатар
Гонаг кәлир бизим ерә.

Бағчаларда боз бүлбүлләр
Дуюр ғышын нәфәсини;
Кечә-күндүз охуюрлар
Бу фәслиң сон нәғмәсини...

* * *

Овчу Элиш, гочаг Айтәк,
Пайыз күнү сәһәр-сәһәр,
Янларынча зирәк Чапал,
Овдан эвә кәлирдиләр.
Көрдүләр бир гоча бағбан,
Бечәрир бир бағчабағы;
Памбыг кими сач-саггалы,
Дәмир кими әл-аяғы...
Салам вердиләр гочая
Һөрмәт илә Элиш, Айтәк.
Элиш деди:
—Ай әмичан,
Биз дә сизә көмәк әдәк!
Гоча бағбан күлүб деди:
—Чох сағ олун, ай гочаглар,

Йох, алдада билмәзсиниз,
Билирәм, кәләйиниз вар...
Элиш деди:
—Йох, әмичан, кәлөк нәдир?
Айтәк деди:
—Әмичан, нә дейирсиниз?!
Бағбан деди:
—Мәнә көмәк әдә-әдә,
Йәгин мәнән бағбанлығы
Өйрәнмәк истәйирсиниз!..
Сөзүм йохдур, әдин көмәк,—
Анчаг бунун үчүн бир чүт
Кәклик верәсиниз кәрәк!..
Элиш, Айтәк күлө-күлө
Дедиләр ки:

—Ай әмичан,
Бир чүт нәдир, буюрунуз,
Лап һамысы сизә гурбан!..—

Дейиб күлүшә-күлүшә
Киришдиләр онлар ишә;
Әкдиләр бир нечә тәнәк,
Бир нечә чалаг вурдулар,
Ишләдиләр... Сонра кәлиб
Динчәлмәйә отурдулар.
Гоча бағбан алма-армуд,
Үзүм кәтирди сүфрәйә.
Онлар ширин сөһбәт этди
Мейвәләрдән ейә-ейә...

Айтәк деди:

—Ай әмичан,
Нә дадлыдыр бу мейвәләр!
—Нийә белә ләззәтлидир?—
Дейиб сорушду Элсөвәр.

Бағбан деди күлә-күлә:
—Ейин, ейин, ай балалар!
Бу тәк мейвә дады дейил,
Бир дә зәһмәтин дады вар!..
Элиш деди:

—Ай әмичан, бу бағы сиз
Тәкчәми бечәрсиниз?
Бағбан деди:

—Тәк әлдән сәс чыхмаз, оғул!
Тәкликдә бир файда йохдур...
Мәктәбиндир бу бөйүк бағ,
Мәним кәнч көмәкчим чохдур...
Анчаг әлә бу саат да
Чохдур мәнә көмәк әдән,
Диггәт әдиб яхшы бахсан,
Өзүн онлары көрәрсән!

Элиш, Айтәк бойландылар,
Чох бахдылар һәр икиси;
Анчаг бағда көрмәдиләр
Һеч бир кәси...

Бағбан күлә-күлә деди:
—Көрмәдиниз? Бахын ора,
О хырдача арылара...
Онлар бизә бал да верир,
Һәм дә язда
Чичәкләрә гона-гона,
Кәзир бир-бир ағачлары,
Чичәк тозу
Ашылайыр бундан она...
Бах, бу бағы бечәрмәкдә
Чил сығырчын, сарыкөйнәк,
Гумру, бүлбүл, ағачдәлән—
Һамы мәнә әдир көмәк...

Севин, горуюн гушлары!
Яхшы билин, ай балалар:
Едийиниз мейвәләрдә
Онларын да зәһмәти вар!..
Одур, бахын о ағачда
Чәһчәһ вуран боз бүлбүлә!
Сәһәр-ахшам севә-севә
Нәғмә дейир гызылкүлә.
О да бизим ағачларда
Юва гурур...
Балалара ем ахтарыр,
Күндә йүз-йүз чүчү гырыр...
Һаман бүлбүл бу бағчада
Юва гуруб яздан бәри,
Инди даһа бөйүтмүшдүр,
Учуртмушдур көрпәләри.
Һәр күн гонур бу бағчада
Бу вахт уча бир будаға,
Башлайыр өз ширин—көзәл
Нәғмәсини охумаға...

* * *

Гоча бағбан, Элиш, Айтәк
Алма-армуд ейирдиләр,
Бүлбүлүн дә нәғмәсини
Ләззәтлә динләйирдиләр.
Бирдән гушун көзәл сәси
Кәсилди боғулан кими;
Әлә бил ки, ширин ердә
Бирдән гонду тарын сими.
Айтәк көрдү бир екә лей,
Алды ону чайнағына,
Дик һавая галхды, аман!..
Айтәк чығырды учадан:
—Элиш, дур, дур!

Боз бүлбүлү лей апарды!
Гойма, тез ол, дур, лейи вур!..

Элиш гапды түфәнкини,
Яман атды, яман вурду!
О ганичэн гулдур лейин
Лап дүмдүз башындан вурду!..
Бүлбүл дүшдү чайнағындан
Хэзэл олмуш бир ярпаг тэк,
Лей яйылды галды ердө
Чохдан өлмүш япалаг тэк.

Бачы-гардаш боз бүлбүлү
Ахтардылар, тапмадылар.
Сэсләдиләр тез Чапалы:
— Чапал ахтар!
— Чапал ахтар!..
Чапал сых бир кола кирди;
Чох вурнухду, чох ахтарды;
Бүлбүлү тапды, кәтирди...

Языг бүлбүл ган ичиндә,
Дуюлмурду һеч нәфәси,
Ачыр-юмурду ағзыны,
Анчаг һеч чыхмырды сәси.
Балалары гәмли-гәмли
Бойланырды дөрд бир яна,
Айтәк, Элиш бахырдылар
Үрәкләри яна-яна...

Айтәк ону яваш-яваш
Көтүрдү эвә апарды.
Тумарлая-тумарлая
Ярасыны юду, сарды.
Дамчы-дамчы су ичирди,
Су чиләди үз-көзүнә,
Языг бүлбүл яваш-яваш
Дирчәлди, кәлди өзүнә.
Һәр күн она өз ағзындан
Дән дә, су да верди Айтәк;
Гәфәсинин дөврәсинә
Дүздү рәнкбәрәнк күл-чичәк.
Хош һавада бир ағачдан
Асырды о гәфәсини;
Охуюрду яваш-яваш
Бүлбүл дә өз нәғмәсини.
Балалары, йолдашлары
Йығышырды дөврәсинә;
Гошурдулар сәсләрини
Боз бүлбүлүн хош сәсинә...

Анчаг һава союдугча,
Бүлбүлләр дә азалырды,
Көчүб кетмәк вахты иди;
Даһа гыша аз галырды.

Бир күн балалары деди:
—Ата, бәс биз нечә эдәк?
Сәнсиз йолда гырыларыг,
Ата, кедәк! Ата, кедәк!..

Ата бүлбүл чыхмаг үчүн
Чырпды өзүнү гәфәсә,
Элсәвәрлә Айтәкин дә
Эшидиб кәлдиләр сәсә.
Көрдүләр ки, ярасындан
Һәлә ахыр аз-аз ал ган,—
Айтәк деди:

—А бүлбүлчан.

Һәлә биздә бир аз да гал.
Һәр күн сәнә дән-су верим,
Сағал, яхшы-яхшы сағал!
Балалар да будаглардан

Сәсләндиляр:

—Гал, нә олар?

Гал, атачан, яхшы сағал,
Һәлә ки, хошдур һавалар...

Бүлбүл деди:

—Чарә йохдур,

Бир нечә күн галам кәрәк...

Сонра даһа нечә олса,

кәрәк кедәк!..

Айтәк деди күлә-күлә

Боз бүлбүлә:

—Нийә белә дарыхырсан?

Бу чөлләрдә нә вар мәкәр!..

Бүлбүл деди:

—Бу сөзләри сөйләмәзсән

Мән биләни билсән әкәр:

Билирсәнми, күн доғмадан,

Сәһәр-сәһәр мей әсәндә,

Күл-чичәкләр нечә көзәл
Әтир сачыр чөл-чәмәндә!
Билирсәнми, дан гызарыб.
Сәһәр-сәһәр шей дүшәндә,
Отлар нечә алмас кими
Парылдашыр дағ дөшүндә!..
Билирсәнми, айлы кечә
Ел әсдикчә нарын-нарын,
Нечә көзәл көркәми вар
Көйдә үзән булутлары!..
Билирсәнми, шимшәк чахыб
Курлаянда илдырымлар,
Бир гаянын далдасындан
Сейр этмәйин нә дады вар!..

Мән гәфәсдә галсам әкәр,
Күнүм бәлкә дә хош олар.
Анчаг онда нәғмәләрим
Гуру, дадсыз, бомбош олар!..

Элиш деди боз бүлбүлә:

—А боз бүлбүл, сөйлә нечин
Һәрдән шән-шән кәлир нәғмән?
Һәрдән ох тәк лап адамын
Үрәйини дәлир нәғмән?..

Бүлбүл деди:

—Бу элләрдә

Гызылкүлү шән көрәндә,
Дағда лалә, бағда чичәк,
Көй чәмән, күлшән көрәндә,
Сизин кими балалары
Дейиб-күлүшән көрәндә,—
Үрәкдән шән кәлир нәғмәм!
Севинчлә йүксәлир нәғмәм...

Яд элләрдә яз күнүндә
Чән бүрүйәндә дағлары,
Дустагхана тикмәк үчүн
Балталаянда бағлары,
Көзләри яшлы көрәндә
Көрпә-көрпә ушаглары,—
Фәряд тәк йүксәлир нәғмәм,
Үрәкләри дәлир нәғмәм!..

Бу элләрдә бағ-бағчалар
Салынанда гум чөлүнә;
Батаглыглар чевриләндә
Аллы-күллү гу көлүнә;
Дад верәндә шән нәғмәләр
Инсанларын да көнлүнә,—
Үрәкдән шән кәлир нәғмәм,
Севинчлә йүксәлир нәғмәм!
Орда ағ сачлы әмиләр
Дава-дава ойнаянда;
Өлдүрмәйи, дағытмағы
Онлар икидлик саянда;
Көй чәмәнләр, әлван дүзләр
Од ичиндә гайнаянда;
Булутлардан су еринә
Аловлу күлләр яғанда;
Булаглардан, чешмәләрдән
Зәһәрли сулар аханда,—
Фәряд тәк йүксәлир нәғмәм,
Үрәкләри дәлир нәғмәм!..

Аз өмрүмдә яхшы-яман
Чох көрмүшәм мән дүняда...
Түлкүләрден, чаггаллардан,
Йыртычы гушлардан, я да
Бә'зи дәчәл ушаглардан

Чәкдийим дүшәндә яда,—
Каһ шән-шән йүксәлир нәғмәм;
Каһ үрәйи дәлир нәғмәм...

Айтәк деди:
—А бүлбүлчан,
Нә олар ки, бир гәдәр сән
Даныш бизә
Яд элләрдә көрдүйүндән!
Әлиш деди:
—Даныш, даныш!
Бүлбүл деди:
—Әһ, балалар,
Көрдүкләрим чохдур мәним,
Нәгл әләсәм, узун олар.
Гулаг асын дейим сизә
Буну ялныз,
Нәләр көрдүм мән кедәндә
Бир өлкәдә кечән пайыз:

Кетдик чатдыг бир өлкәйә;
Харабайды һәр бир ери,
Үзүкүләр көрмәдик биз
Бөйүкләри, көрпәләри.
Кәздик, кечә олду, гондуг
Бир ағача биз бир тәһәр.
Айдынлыг бир кечә иди;
Нәләр көрдүк, аман, нәләр:

Яры учмуш бир дахмачыг;
Даш-кәсәкди сағы-солу,
Һәйәти йох, бағчасы йох,
Бөйрүндә бир тикан колу...
Янында бир екә сарай,
Зәр нахышлы башдан-баша;

Рэнк-рэнк биллур чилчырағлар,
Сарай дейил, бир тамаша!..
Дөврәсиндә екә бир бағ:
Лимонлуглар, хурмалыглар;
Ортада бир бөйүк һовуз,
Ичиндә гызыл балыглар...
Бағда вар нә мейвә десән:
Армуд-алма, күләйшә нар...
Торпаға төкүлүб галыб
Наринкиләр, портахаллар...

Бирдән учуг дахмачыгдан
Бир зарылты эшитдим мән,
Учуб кола гондум, көрүм
Кимдир белә инилдәйән?

Һисли чыраг ишығында
Бир хәстә гыз, бир дә ана...
Языг ушаг зарыйырды

Гыздырмадан яна-яна:
—Яндым, ана! Яндым... мәнә
Бир портахал вер, аначан!..
Ана дейир:

—Ахы йохдур,
Портахалы һардан алым?
Анан гурбан!

Ушаг яныр, сайыглайыр:
—Ана, яндым!.. бир портахал!..

Языг арвад дурду ахыр;
Она ағыр кәлди бу һал...
Чыхды чөлә—ерә дүшмүш
Бир портахалы көтүрдү.
Буну дулюб һәйәтдәки
Ири көпәк бәркдән һүрдү.
Һәйәтдән бир нөкәр чыхыб

Яхалады о арвады;
—Од ичиндә яныр балам!..—
Дейиб языг чох ялварды.
Һеч бахмады нөкәр, ону
Һараса чәкди—апарды...

Чох зарыды, чох инләди
Сәһәрәдәк о языг гыз:
—Ана, яндым!.. бир портахал!..

Отаг бомбош, ушаг ялгыз...
Сүһнә яхын сәси батды...
Чыраг сөндү...

Элә билдим языг ятды...
Анчаг сәһәр,
Көрдүм адамлар кәлдиләр;
Бүрүдүләр ону аға,
Апардылар
Языг гызы басдырмаға...
Элиш деди:

—Аһ, языг гыз!..

—Аһ, языг гыз!..—

деди Айтәк...

—Бәс далысы?..

—Далысыны даныш көрәк!..

Бүлбүл деди:

—Һаман о күн о сарайда
Ханын оғлуна той олду,
Тар-каманча, зурна-гавал,
Бөйүк бир мәчлис гурулду.
Ахшамадәк чох едиләр,
Чох ичдиләр, чох чалдылар...
Кечә олду, әлләринә
Ири мәш'әлләр алдылар.
Төкүлдүләр бағ ичинә,
Ахтардылар һәр бир ери;

Тутуб йығдылар кисәйә
Бағдан бүтүн бүлбүлләри.

О кисәдә мән дә вардым;
Бағрымыз лап чатлайырды.
Орда бизи екә бир әл
Бир-бир тутурду, сайырды,
—Бах, бу көкдүр, бу арыгдыр!—
Дейиб бир-бир йохлайырды.

Ахыр сечиб айырдылар
Бу саягла бир-бир бизи;
Долдурдулар бир гәфәсә,
Сахладылар нечәмизи.
Сонра дурду чох екәбаш,
Екәбурун, екәчәнә

бир һейвәрә...

Кәрәк ки, хан бу өзүйдү...

Деди:

—Мәнә

Гулаг асын, ай ағалар!
Эшитмишик бабалардан:
«Ейәрсән газ әтини,
Көрәрсән ләззәтини!»
Анчаг мәним өз фикрим вар:
Дүз демәйиб һеч бабалар.
Газ да, гу да, гырговул да
Чох көрмүшүк, чох емишик!
Амма бүлбүл кабабынын
Ләззәтини билмәмишик!
Газ нә шейдир, тоғлу нәдир?
Бунларын гуру ады вар,
Букүн бүлбүл кабабыны
Ейин, көрүн нә дады вар!..
Бүлбүл әти ейилмәйиб
Мәчлисиндә һеч бир кәсин...

Сонра деди нөкәринә:
—Галан бүлбүлләри кәсин!..
Дөнүб бизә бахыб о хан
Деди:
—Бунлары сахласам,
Кәрәк яхшы охусунлар;
Ахы мән дә бүлбүлбазам!..

Сәһәрәдәк һай-күй илә
Кеф чәкдиләр, әйләндиләр,
Көйүн үзү түнд гызарды,
Ачылды бир ганлы сәһәр.

Бүтүн языг бүлбүлләрин
Боғазларыны үздүләр,
О хырдача чанларыны
Бир-бир шишләрә дүздүләр.
Чох кечмәди кабаб кәлди
Бир нечә шиш һәр гонаға;

Хан гәфәсләри көстәриб
Дурду енә дә аяға:
—Инди кәрәк бунлар бизә
Чәһ-чәһ илә нәғмә дейә.
Биз динләйәк бүлбүлләри,
Бүлбүл әти ейә-ейә!..
Хан:

—Охуюн!..—

деди бизә;

Биз динмәдик, дилләнмәдик,
О чығырды..
Мән сөйләдим
Лап көзүнүн ичинә дик:
—Бүлбүл әти кабаб олан
Бир мәчлисдә, ай бүлбүлбаз,
Бүлбүлләр нәғмә охумаз!

Хан гудурду, деди:

—Үзүн

Бунларын да башларыны!

Этләрини чәкин шишә,

Гатын өз йолдашларына!

Нөкәр бизә әл атанда,

Хан чығырды:

—Йох, бир арам!

Гоша-гоша бурах, кәрәк

Мән бунлары

Түфәнк илә көйдә вурам!

Гой көрсүнләр гонаглар да

Түфәнк атмаг нечә олар!..

Нөкәр бизи бураханда,

Хан да чахды:

—Даранг! Даранг!..

Санки яндым,

аловландым,

Ер-көй башыма доланды.

Нә олду билмәдим даһа...

Айыланда

Көрдүм: учуг бир дахмачыг;

Лап азча галыр сабаһа...

Бир кичик гыз басыб мәни

Севә-севә өз бағрына,

Мән дөшүмдән яралыям;

Гызын әли батыб гана...

Мән тәрпәшдим, гыз севинди;

Деди:

—Ана, диридир, бах!

Мәним гушум сағ галачаг!..

Чох меһрибан бир ушагды
О гызчыгаз...

Мән өзүмә кәлдим бир аз;
Бир нечә күн орда галдым,
О гыз мәнә дән-су верди,
Яваш-яваш лап сағалдым.
Гыз мәни бурахыб деди:
—Уч, кет гушум!..
Учдум кетдим, кәздим, енә
Кәлдим бу көзәл вәтәнә...

Элиш деди:

—А боз бүлбүл,
Бир дә ора кетмә, сәни
Енә вурар гудуз ханлар...
Айтәк деди:

—А бүлбүлчан,
Кетмә, биздә гал, нә олар!..
Бүлбүл деди:
—Йох, балалар,
Кәрәк кедәм, өлкә-өлкә,
Шәһәр-шәһәр, кәнд-кәнд кәзәм...
Гәфәсдә галсам, кетмәсәм,
Күнүм бәлкә дә хош олар,
Амма онда нәғмәләрим
Говуг кими үстү бәзәк,
бомбош олар!

Чох олуб ки, мән галмышам
Бир нечә күн сусуз-дәнсиз,
Галмамышам, галмарам да
Бир күн дә күлсүз-чәмәнсиз!..

Айтәк деди:

—Ай бүлбүлчан,
Енә ора кедәчәксән?

Элиш деди:

—Йох, доғрудан!
Сөйлә, һара кедәчәксән?
Бүлбүл деди:
—Йох, ораны көрдүм даһа.
Бу пайыз да кедәчәйәм
чох узаға:

Һиндә, Чинә...

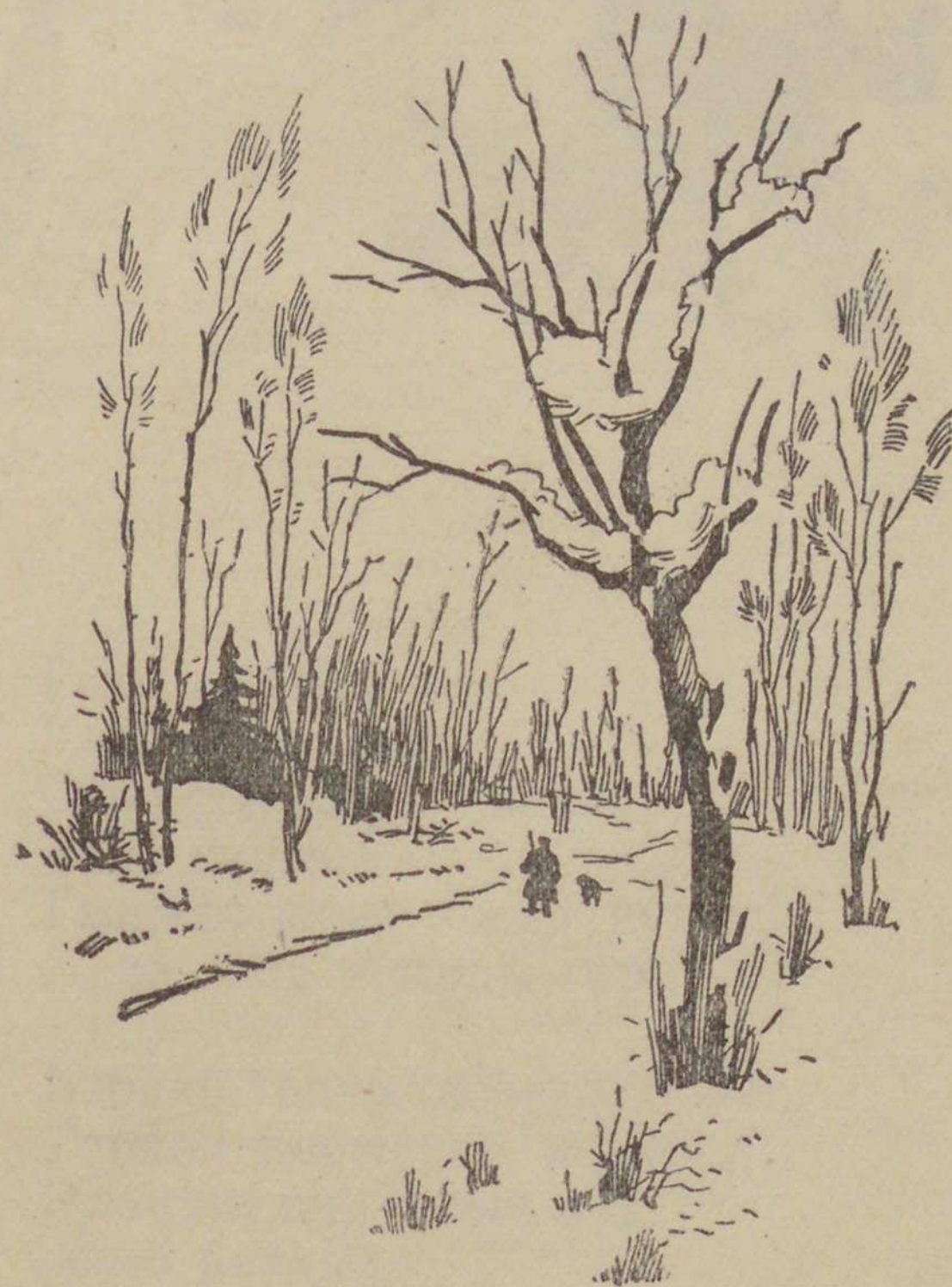
Бу сөzlәри эшидән тәк,
Бир ағыздан Элиш, Айтәк
Деди севинә-севинә:
—Бах, бу яхшы!..
—Бах, бу көзәл!..
Онда бирчә арзумуз вар:
Бизим элдән о элләрә
Чохлу-чохлу салам апар!
Саламат кет, саламат кәл!
Чох галма һа!.. Тез гайыт кәл!..

Бир нечә күн кәлди-кечди,
Айрылмаг вахты етишди.
Элиш—Айтәк бир күн сәһәр
Ачдылар шән, үзүкүләр
Боз бүлбүлүн гәфәсини,
Бүлбүл гонду бир будаға,
Тез башлады охумаға
Сон айрылыг нәғмәсини:

Чох сағ олун, күл балалар!
Арзунузу
Етирәрәм мән еринә,
Чох сағ олун, күл балалар!
Көрүшәрик бир күн енә.

Һара кетсәм, кәләчәйәм;
Юрдум-ювам бу ерләрдир!
Мән ки, бурда доғулмушам,
Элим-обам бу ерләрдир!
Һара кетсәм, кәләчәйәм;
Кәләчәйәм мән бир сәһәр,
Ганадымда гызыл күнәш,
Үрәйимдә шән нәғмәләр...

ГЫШ НАҒЫЛЫ

Әбү Әли Әбү

Гыш кэлмишди...
Күндән-күнә
Соююрду бәрк һавалар,
Әсир күләк,
Гылынч кими кәсир күләк;
Лопа-лопа яғырды гар.

Һәрдән гопур, човғун, боран,
Гардан көрмүрдү көз-көзү.
Элә бил ки, гарын өзү
Азыб йолдан,
Гачыр ора, гачыр бура...
Чашдырыбдыр човғун ону,—
Һеч билмир ки, гачсын һара...

Һәрдән ятыр боран, күләк;
Онда көйдән ағыр-ағыр
Ири, гушбашы гар яғыр.

Элэ бил ки, йүз-йүз, мин-мин
Аф кәпәнәк
ағыр-ағыр,
сүзә-сүзә,

Гонур уча ағачлара,
Гонур юмру тәпәләрә,
Гонур ерә,
гонур дүзә...

Күнәш бахыр булутлардан
күлә-күлә,
Ағачларын будаглары
яған гардан
лүлә-лүлә...

Доғрудан, нә көзәлдир гыш!..

Нә көзәлдир гыш ахашамы:
Галын палтар кейиб һамы;
Ата-ана, оғул-ушаг.
Кәзир һамы дәстә-дәстә,
Памбыг кими аф вә юмшаг
гарын үстә...

Һәр ер сакит...
Эшидилмир
бир сәс-сәмир...

Анчаг һәрден орда-бурда
Боз сәрчәләр гары эшир,
Ем ахтарыр, чивилдәшир...

Нә көзәлдир гыш сәһәри:
Кечә кәлиб шахта баба
Кәзиб-кәзиб һәр бир ери
Аддым-аддым, гарыш-гарыш...
Онун союг нәфәсиндән
Пәнчәрәләр нахыш-нахыш...

Навалчалар
Чәркә-чәркә, гатар-гатар,
Парлаг биллур сачаг кими
сырсыралар...

Юмшаг гарын үстү назик
Буз бағлайыб гаймаг кими.
Нарын-нарын, сәдәф тоз тәк
яған гары

Һәрден әсэн союг күләк
Кан совурур,
Кан да вурур
Адамларын үз-көзүнә,
Нә яндырыр, нә говурур!..

Белә вахтда бә'зиләри
Һәлә исти отағында,
Галын юмшаг ятағында
Хәшил ейир,
ейир ятыр...

Атасына-анасына
наз да сатыр:
—Ана, ана, бурнум ахыр...
—Вай-вай, енә дә гар яғыр!..

Бунлар кимдир?
Һамы билир:
Дәймәдүшәрләр, горхаглар...
Амма икидләр, гочаглар
Белә вахтда
Чыхыр чөлә, баға, даға,
Гар үстүндә ойнамаға...

Кими гартопу ойнайыр;
Кими сарай тикир гардан;
Кими хизәклә сүрүшүр
Бир тәпәдән, лап юхардан.

Ағаппаг гар ичиндәдир
Палтарлары, папаглары,
Алма кими янаглары
гыпгырмызы...

Сечилмир, оғланы-гызы...
Элбәттә ки, һамы севәр
Белә гочаг ушаглары...

Будур, бахын,
Кәлин яхын:
Элиш, Айтәк,—
Янларында бир дәстә дә
Гочаг ушаг,—
Миниб кичик хизәкләрә,
Ойнайырлар, кечди-кечди...

Одур, энирләр тәпәдән,
Лап габагдакы Элишди...
Аһа... Айтәк ону кечди!
Элиш нәйәсә илишди...
Хизәйи алтындан гачды,
Өзү дә маяллаг ашды...

Күлүшдүләр, әл чалдылар;
Деди һамы бир ағыздан:
—Айтәк өтдү! Айтәк өтдү!
—Йох, тазадан, йох, тазадан!—
Дейә-дейә, күлә-күлә,
Элиш галхды тез аяға...
Гулағына бир сәс кәлди:
—Га! Га! Га! Га!..
Элиш тез-тез үст-башындан
Гар тозуну чырпа-чырпа,
Булутлара баха-баха,
Дурду сәсләнән гушлары
ахтармаға...

Бир дә көрдү
Дәстә-дәстә, гатар-гатар
кечир газлар...
Нечә газлар:

Екә-екә...

Учурлар лап ағыр-ағыр,
Өзләрини
Чәтинликлә чәкә-чәкә...
Көк газ ола,

овчу Элиш!—

Өзү дә чохдан көрмәмиш...
Деди:

—Букүн нечә олса,
Кәрәк йәгин ова кедәм,
Чохдандыр ов этмәмишәм,
Кәрәк яхшы бир ов әдәм!..

О салмады буну сәсә,
Бир сөз демәди һеч кәсә.
Кәлди ордан бирбаш эвә,
Чырпды үстүнүн гарыны,
Кейинди ов палтарыны.

Әлдә гошалүлә түфәнк,
Белдә долу гатар фишәнк,
Башда гулаглы папағы,
Кәмәрдә айы бычағы...
Чыхды нә көрдү: ай аман,
Һава харабланыб яман.
Күләк даһа да бәрк әсир,
Союг гылынч кими кәсир,
Гушбашы тәк төкүлүр гар,
Лай-лай кәлир боз булутлар...

Нечә олсун? Кетсин, я йох?
Фикирләшди, дүшүндү чох;
Кимә десә ки,—кәл кедәк!—
Һәрәси бир сөз дейәчәк.
Бири дейәр:—Чох союгдур.
О бири:—Фишәнким йохдур...
Кетди Чапалын янына,
Деди она:
—Бу вахт ова кедәр адам?
Чапал деди:
—Һам, һам, һам, һам...
—Айдын де, ганмырам:
—Һам, һам!!
—Аһа, баша дүшдүм тамам:
Йә'ни—кедәк, мән разыям...

Мән буну да дейәм кәрәк:
Чапал бир сөз билирди тәк,
О да:—Һам-Һам...
Буну да баша дүшәрди
Элсевәр өз билдийи тәк.
Буна көрә аралары
Тамам сазды,
Бир-бириндән инчикләри
Һеч олмазды.

Бәли, Чапалын сөзүйлә
Чантаны гойду хизәйә,
Архасынча чәкә-чәкә,
Элиш дә йола дүзәлди...

О чох яхшы бир оғланды,
Амма бир азча дәчәлди.
Яхшы дүшүнсәйди бир аз,
Биләрди ки, һеч вахт ова
Тәкбашына кетмәк олмаз!

Элбәтгә, хәбәр тутсайды,
Эну һеч Айтәк гоймазды,
Айтәк ону тәк гоймазды...
Һәр нә исә... Элиш, Чапал,
Чох чәтинликлә бир тәһәр
Ов еринә етишдиләр.
Нә көрдүләр: дәстә-дәстә
Кәлир дүз онларын үстә
Ала өрдәк,—
Яғы бөйрәк-бөйрәк!
Гарабатдаг,—
Яғы бардаг-бардаг!
Газ да нә газ,
Дадындан һеч доймаг олмаз!..

Элиш тез түфәнки долдурду,
Яман атды, яман вурду...

Элиш вурду бир-бир йыхды,
Чапал дурду бир-бир йығды.
Элиш вурду йыхды;
Чапал дурду йығды.
Элиш йыхды,
Чапал йығды.
О йыхды,
Бу йығды.
Йыхды,
Йығды...

Элиш яман бәрк гызышды,
Фишәнкләрин һамысыны
Атыб ахырына чыхды...

Элиш яхшы бир овчуйду,
Анчаг дүшүнсәйди бир аз,

Элиш деди:
—Чапал гойма, гойма Чапал!
Тез башынын үстүнү ал!..
Чапал чумду
Бөркдөн-бөркдөн хүрө-хүрө.
Чэкиб овчу бычагыны
Элиш йүйүрө-йүйүрө
Деди:
—Гойма! Гойма, Чапал!..

Башладылар вурushimaға...
Чапал гапды;
Элиш вурду
Бычагыны сола-саға...
Амма гурд да чох яманды;
О гурдла бөрк гапышанда
Чапал ағыр яраланды...
Элиш чатыб бөрк вуранда
Чанаварын күрөйиндөн
бычагыны,
Гурд гайыдыб гапды онун
аягыны...
Амма Элиш бир дө вурду,
бир дө вурду...
Өлдүрдү о зорба гурду...

Языг Чапал зинкилдэйир,
Яралары чох ағырды;
Элишин дө бир аягы
Кизилдэйир, ағырдырды...
О ерийиб яваш-яваш
Гучаглады
Өз вөфалы йолдашыны.
Чапал гойду Элсевэрин
Дизи үстө өз башыны.

Бир тәрәфдән күләк, союг,
Бир яндан да бәрк йорғунлуг...
Бир-биринин истисини

дуя-дуя,
Яваш-яваш кетди онлар
бәрк юхуя...

Элиш юхуда көрдү ки:
Яздыр... һәр ян күл-чичәкдир:
Көй, гырмызы, яшыл, сары...
Гушлар учур будаг-будаг,
Күлдән-күлә гонур ары...
Анчаг һава истидир бәрк,
Од тәк яныр, су истәйир,
О дура билмир аяға,
Айтәки сәсләйиб дейир:
—Айтәк, бачым, су вер мәнә!
Айтәк дейир:

—Йох, су олмаз!

Билмирсәнми мәкәр бүкүн
Арыларын байрамыдыр...
Көзлә бир аз;
Инди учуб кәләчәкләр;
Хортумунда енә һәрә
Бир дамчы бал кәтирәчәк
Айтәкинлә, Элсевәрә...
Бир аз даян,
Һаман балдан
Бал шәрбәти верим сәнә...

Бирдән көрүр вызһавызла
Кәлир енә дә далбадал
о арылар.
Һәрәсинин хортумунда
бир дамчы бал..

Айтәк тез шәрбәт гайырыр;
Элиш ичир...
Күлә-күлә бахыр Айтәк;
Элиш ичир лап ачкөз тәк:
—Охгай-охгай...
Нә шириндир бал шәрбәти!..
Охгай-охгай...
Нә сәриндир бал шәрбәти!
Нә шириндир!
Нә сәриндир!..
Сәрин дейил, йох, союгдур!
Чох союгдур... чох союгдур!..

Элиш айылды юхудан;
Көрдү: ай-һай,
Айтәк һаны!
Шәрбәт һаны!..
Һеч кәс йохдур, һеч нә йохдур...
О үшүйүр, бәрк союгдур...
Күләк әсир, гар бәрк яғыр...

Элиш яваш-яваш галхды,
Чапалы да көтүрдү
өз гучағына,
Йола дүшдү ағыр-ағыр...

Бир аз кетди, енә дурду;
Бир далда ердә отурду.
Гойду ерә
Өз яралы йолдашыны.
Чапал гойду Элсевәрин
Дизи үстә өз башыны.
Бир тәрәфдән күләк, союг;
Бир яндан да бәрк йорғунлуг...
Бир-биринин истисини
дуя-дуя,

Яваш-яваш кетди онлар
бэрк юхуя...

Элиш юхуда көрдү ки:
Яйдыр... исти, бүркү, дүман...
Онун үрэйи бэрк яныр,
Аягы агрыйыр яман;
Дура билмир, су истэйир;
Айтэки сәслэйиб дейир:
—Айтэк, бачым, су вер мәнә!..
Айтэк дейир:

—Йох, су олмаз!

Һеч тәләсмә, көзлә бир аз...
Билирсәнми,—букүн бизә
Кәләчәкдир әзиз гонаг—
Көһнә достумуз Тайгулаг,
Янында да үч баласы:
Юмаг, Юмшаг, бир дә Дүмағ...
Сәрин гарпыз ейәчәйик,
Ширин гарпыз ейәчәйик...

Бирдән һоппана-һоппана,
Будур һа, кәлир Тайгулаг,
Янында да үч баласы:
Юмаг, Дүмағ, бир дә Юмшаг...
Футболчу тәк
Кәллә-тәпик вура-вура,
Онлар екә, золаг-золаг
Бир гарпыз да кәтирирләр...
Айтэк кәсир.
Амма гарпыз нә гарпыздыр:
Ширинликдә балдан ширин,
Сәринликдә гардыр, буздур!..
Күлә-күлә бахыр Айтэк,
Элиш ейир лап ачкөз тәк:
Нә шириндир, баллы гарпыз!

Нә сәриндир баллы гарпыз!..
Охгай-охгай... нә шириндир!
Охгай-охгай... нә сәриндир!..
Сәрин дейил, йох, союгдур!
Чох союгдур!.. Чох союгдур!..

Элиш айылды юхудан;
Көрдү: ай-һай,
Айтэк һаны! Гарпыз һаны!..
Һеч кәс йохдур! Һеч нә йохдур...
О үшүйүр, бэрк союгдур...
Күләк әсир, гар бэрк яғыр...

Элиш дурду, ағыр-ағыр
Кетди-кетди йола сары.
Чапал да тәрпәнди ердән
Сүрүндү дал аяглары...

Элиш көрдү кетмәк олмур,
Бир яндан да дүшүр ахшам.
Деди:

—Чапал бәс нейләйәк?!

Чапал чаваб верди:

—Һам-Һам!..

Элиш деди:

—Яваш-яваш

Кедәк көрәк нечә олур?..

Онлар йол кетди бир гәдәр,

Икиси дә бэрк йорулду.

Гучаглады Элиш енә

Өз яралы йолдашыны.

Чапал гойду Элсәвәрин

Дизи үстә өз башыны,—

Бир тәрәфдән күләк, союг,

Бир яндан да бэрк йорғунлуг...

Бир-биринин истисини

дуя-дуя,
Яваш-яваш кетди онлар
бәрк юхуя...

Элиш юхуда көрдү ки:
Пайыз кәлмиш,
Даянмышдыр о бағчада.
Ал-элвандыр көй дә, ер дә,
Бағ-бағча да...
Гайытмышдыр боз бүлбүл дә
Һиндә—Чинә сәфәриндән;
Шән нәғмәләр кәтирмишдир
О дост-гардаш элләриндән...
Чәһ-чәһ вуруб охудугча
Боз бүлбүл өз нәғмәсини,
Балалары гошур онун
Нәғмәсинә өз сәсини...

Бирдән бир лей бәрк шығыйыб
Алыр гушу чайнағына.
Элиш вурур, лей йыхылыр,
Дөнүр бирдән залым хана...
Хан гаһгаһла күлә-күлә
Бүлбүлләри тутур бир-бир,
Языгларын башларыны
Гопарыб үзмәк истәйир.
Элиш:—Бурах, олмаз!—дейиб
чығыранда,

Бир чанавара дөнүр хан,
Гапыр онун аяғындан...

Аяғынын ағырына
Элиш оянды юхудан...

Көрдү: ай-һай,
Боз бүлбүл дә, хан да йохдур;
О үшүйүр, бәрк союгдур...
Ай аман, бәс Чапал һаны?
Элиш бойлана-бойлана
Бахды, йохлады һәр яны,
Йохду Чапалдан бир нишан...
Көрдү ки, лап галмышдыр тәк,
Сәсләнди:
—Кәл, һардасан, эй
Мәним гочаг бачым Айтәк!..

Инди сизә дейим кимдән,
Бизим гочаг Айтәкиндән:

О билди ки, Элиш енә
кедиб ова...

Анчаг сонра күләк артды;
Лап союду бирдән һава,
Яваш-яваш гаш гаралды...
Айтәк деди өз-өзүнә:
—Бәс бу Элиш һарда галды?!

Чыхды бахды дөрд бир яна,
Көрдү йохдур һеч бир нишан,
Бир истәди о да кетсин
Көрдү йохдур, һеч—из филан.
Гар яғыб диздән юхары,
Күләк совурмушдур гары,
Галмамышдыр һеч бир ләпир...
Ләпир нәдир,
Гуюлар да, чухурлар да
һеч сечилмир.

Өз-өзүнә деди Айтәк:
—Йох, йох, Элиш бу вахтадәк

Неч бир ердә гала билмәз!
Йох, белә иш ола билмәз!
Йәгин онлар нечә йолдаш
кедиб ова.

Көрүбләр ки, хараблалды
бирдән һава,
Тез гайыдыблар бир эвә...

Ах, ай Элиш! Ах, ай Элиш!
Ахы сәнә нечә дәфә
Демишәм ки, белә этмә!
Өзбашына ова кетмә!..
Хәбәр элә бир кедәндә:
Я сәнинлә кедим мән дә,
Я да билим кимлә кетдин,
Һара кетдин...

Яхшы, даян,
Сәнин саггалын ағарсын!
Гоймусан мәни никаран...

Айтәк Элишин далынча
Бир гәдәр белә дейинди.

Анчаг көрдү дура билмир;
Гайытды, мөһкәм кейинди
Ки, кетсин ону ахтарсын...
Бир дә көрдү
Чапал кәлир, яман күндә:
Ерлә сүрүнә-сүрүнә,
Йорғун-арғын, ган ичиндә...

Айтәк деди:
— Чапал, нә вар? Элиш һаны?
Чапал дөндү языг-языг
Өз кәлдийи йола бахды.
Зинкилдәди, зинкилдәди,
Көзләриндән яш да ахды.

Айтәк көрдү иш ямандыр,
Һарай салды:
— Ай ушаглар! Ай ушаглар!
Тез кәлин һа, ай гочаглар!..

Айтәкинлә Элсевәрин
Бүтүн йолдашлары кәлди.
Чох чәкмәди, Айтәккилдә
Бир екә дәстә дүзәлди.
Көтүрдүләр эвләриндән
Һәрәси бир хизәк, фәнәр,
Элсевәри ахтармаға
О саат йола дүшдүләр...

Анчаг Чапал бәрк яралы,
Бирчә аддым ата билмәз.
Ушаглар да онсуз кедиб
Элсевәри тапа билмәз...

Нечә олсун?!
Фикирләшди-фикирләшди,

Бирдән белә деди Айтәк:
—Ай ушаглар, юбанмайын,
Чапалын изийлә кедәк,
Көрәк сонра нечә олур...

Тез йола дүзәлди һамы...
Күләк әсир, гар совурур,
Аз галыр йыхсын адамы...

Бир аз сонра из йох олду:
Күләк алт-үст этмиш гары.
Билмәдиләр нечә олсун,
Бу чашдырды ушаглары.
Бири деди:

—Саға кедәк!

Бири деди:

—Солда олар!..

Чох кетдиләр ора-бура,
Ахтармагдан йорулдулар...
Сәсләдиләр:

—Ай Элиш, һуй!

—Ай Элиш, һуй! Бир һай вер, һай!..

Элсәвәрдән нә сәс кәлди,
нә бир һарай...

Бирдән дүшдү
Бир чүт ишыг үзү бәри,
Элә бил ки,
Яһыр бир чүт әл фәнәри.
Севиндиләр, йүйүрдүләр
Һамы о ишыға сары,
Яхынлашанда көрдүләр
Бир түлкүдүр,
Гулағы дик, түкү сары.
Түлкү деди:

—Горхмайын һа,
Ай ушаглар, түлкүйәм мән...

Айтәк бирдән бәрк чығырды:
—Сән нәсэн ки, горхаг сәндән?!
Рәдд ол бурдан, йохса вурдум!

Түлкү деди:

—Ай гочаг гыз,

Ачыгланма, бир аз даян.
Доғрудур, дәдә-бабадан
Оғру түлкүдүр адымыз,
Анчаг бир сөз дейим, инан:
Мән чыхмышам түлкүлүкдән,
Оғурлуғу-әйрилийи
тәркитмишәм.

Инди бурда

Кәләнләрә-кедәнләрә

Йол көстәрмәк олуб пешәм.

Һәрә мәнә бир пай верир,

доланырам...

Кәлин, сизә йол көстәрим,

Һансы ери истәсәниз,

нишан верим...

Айтәк деди:

—Яхшы, кедәк.

Бир овчу вар бураларда,

Көрмәмисән? Элә кәрәк

Олсун лап бу араларда?

Түлкү деди:

—Һә, бурдадыр.

Яман да чох гуш вурубдур.

Өзү дә күркә бүрүнүб,

Янларында отурубдур...

Лап бурдадыр, бу яхында,

Кәлин кедәк, көрәрсиниз,

О гушлардан мәнә дә бир

Түлкү пайы верәрсиниз!..

Түлкү кетди—онлар кетди,
Түлкү кетди—онлар кетди,
Түлкү кетди—онлар кетди,
Бирдөн түлкү көздөн итди.
Анчаг харданса дэриндэн
Сэси кэлди:
—Кэлин! Кэлин!..

Бирдэн далдан
Бир сәс кэлди:
—Даян!.. Даян!..

Ушаглар бахыб көрдүлөр
Бир боз довшан.
Айтэк таныды көрән тэк:
—А Тайгулаг!..

Довшан деди:
—Яваш, Айтэк!
Тез дөн керил!
Тез гайыдын ки, һамыныз
Бу саат гырыларсыныз!..
О түлкүнүн тэләсидир
бүтүн бунлар:

Бу ердә едди гую вар,
Үстләрини өртүбдүр гар.
О алдадыр, салыр бура
Чашыб йолдан азанлары.
О гуюларын дибиндә
Чыхыр онларын чанлары.
Сонра түлкү кизлин йолла
ора кирир,
Овларыны ейир бир-бир...
Дурмаг олмаз, кэлин кедэк,
Тез тапаг овчу Элиши;

Мән көрмүшәм о хардадыр...
Кедэк! Кедэк!..—деди Айтэк.

Довшан кетди—онлар кетди,
Довшан кетди—онлар кетди,
Довшан кетди—онлар кетди,
Етишдиләр бир тәпәйә...

Онлар эшә-эшә гары,
Тапдылар боз чанавары,
Билдиләр нә олдуғуну.
Дедиләр ки:—Элбәттә ки,
Овчу Элиш вуруб буну...
Өзү дә ки, бурда олар!

Онлар енә ахтардылар,
Көрдүләр бир тәпә дә вар.
Орда эшәләйиб гары,
Тапдылар овчу Элишин
Вурдуғу бүтүн гушлары...
Дедиләр ки,—овчу Элиш
Вуруб әлбәттә бунлары,
Өзү дә ки, бурда олар...

Ушаглар һамысы бирдән
Чығырдылар:
—Ай Элиш, һай!..
—Ай Элиш, һай!..
Бирдән бир сәс эшитдиләр:
—Аһай! Аһай!..
Сәс кәлән ерә бахдылар,
Көрдүләр ки, бир тәпә вар.
Бирдән о тәпә тәрпәнди,
Үстүндән гар сәпәләнди,
Элсевәр чыхды алтындан...
Ушаглар тез дөрд бир яндан

Төкүлүшдү онун үстө:
Бири элләрини овду,
Бири бурун-гулағыны,
Ону яхшы иситдиләр...
О көстәрди аяғыны,
Деди:—Яман бәрк ағрыйыр...
Тез сорушду:

—Чапал һаны?

Айтәк деди:
—Чапал эвдә!

Даян, сарыйым яраны!..
Бу сәнә яхшы дәрс олду!
Бундан сснра
Бир дә ова чыхмазсан тәк!..
Элиш деди:

—Яхшы, бачым,
Бир де көрүм нечә эдәк?
Бу гәдәр гуш, бир чанавар,
Мән дә ахсаг... Бәс биз эвә
Нечә кедәк!..

Айтәк деди:
—«Нечә эдәк...
Нечә кедәк!..»
Бәс көрмүрсән,
Кәтирмишик чохла хизәк.
Үч-дөрдүнү бир-биринә
бәркидәрик,

Йүкләйәрик гушлары да,
Биринә дә сән минәрсән,
Чәкә-чәкә биз кедәрик...

Онлар элә дә этдиләр,
Бир гәдәр йол да кетдиләр,
Анчаг бу чәтин олурду;
Ушаглар чох ағыр кедир,
йорулурду.

Бир аз дуруб динчәләндә,
Элиш деди:
—Айтәк, бәс сиз
Мәним бурда олдуғуму
нә билдиниз?

Айтәк деди:
—Бәс Тайгулаг?
А, индичә бурдайды ки!
Нечә олду бәс Тайгулаг?..

Бирдән чыхды гаранлыгдан
Ики екә-екә марал,
Екә марал—тәкә марал,
Буйнузлары будаг-будаг,
Янларынча да Тайгулаг...

Довшан деди ушаглара:
—Ди тез гошун
Мараллары хизәкләрә!..

Тез гошдулар мараллары,
Хизәкләри бир-биринә
бағладылар,
Олду бир хизәк гатары,
дүшдү йола...

Маралларын нәфәсиндән
Буғ бәрк фышгыра-фышгыра...
Ушаглар да
«Урра!»—гышгыра-гышгыра,
Һамы севинә-севинә,
Йолландылар эвләринә...

Элиш вурдуғу гушлардан
Эртәси күн гочаг Айтәк
Фисинчанплов биширди,
Гонаг этди ушаглары.

Гонаглыгда овчу Элиш
Йолдашларына сөз верди:—
Бир дә ова һеч бир вахт тәк
кетмәйәчәк!
Намы еди дадлы өрдәк—
газ әтини,
Намы көрдү ләззәтини.
Үстүндән дә ширин-сәрин
Бал шәрбәтиндән ичдиләр.
Ширин-сәрин
Баллы гарпыз да едиләр,
Бу нағылы башдан-баша
Севә-севә динләдиләр...

Декабр, 1955.

87019

000000004849